

Oktober 2005 - 19. årgang

Syndrom

Medlemsblad for Arbeidsmiljøskaddes Landsforening
Tilsluttet Norges Handikapforbund

Syndrom

Medlemsblad for Arbeidsmiljøskaddes
Landsforening (A.L.F.)
Tilsluttet Norges Handikapforbund (NHF)

Besøksadresse:

Schweigaards gate 12

Postadresse:

Postboks 9217 Grønland, 0134 Oslo

Telefon 24 10 24 00

Telefaks 24 10 24 99

E-post helseskader@nhf.no

Kontaktperson i NHF: Bente N. Bird

A.L.Fs internettside: www.alfnorge.no

Ansvarlige redaktør: A.L.Fs hovedstyre

Layout: Torill Older

Forsidebilde: Jens Burud

Trykk: Allservice AS

A.L.Fs hovedstyre:

Leder:

Lars Kristian Hille

Postboks 168, 4502 Mandal

Telefon 38 26 11 65 / Mobil 91 30 88 73

Telefaks 38 26 55 62

E-post: kr-hil@frisurf.no

Nestleder:

Oddvar Petersen

Liakollveien 28 B, 1259 Oslo

Telefon 24 10 25 36 (kl 10 - 15)

Mobil 45 01 80 65

Telefaks 24 10 24 99

E-post: helseskader@nhf.no

Styremedlemmer:

Frode Steen Gunstensen

Moen, 6440 Elnesvågen

Telefon 71 26 50 82 / Mobil 99 74 66 72

Telefaks 71 26 50 82

E-post: frode@alfnorge.no

Jens Olav Solli

Gamle Sandvigs vei 21

4816 Kolbjørnsvik

Telefon 37 01 11 25 / Mobil 90 60 12 33

Geir Werner

Norderhovgt. 34, 0654 Oslo

Mobil 92 82 06 75

E-post: geir.werner@chello.no

Varamedlemmer:

Leif G. Morland

Venusveien 40, 9024 Tomasjord

Telefon 77 63 95 96

E-post: leifgm@online.no

Peder Øyvind Håvik

6240 Ørskog

Telefon 70 27 06 41 / Mobil 95 93 58 30

E-post: pederhaavik@adsl.no

Grethe Lian

Ilsvikveien 21 B, 7018 Trondheim

Telefon 73 52 90 58 / Mobil 40 47 28 02

E-post: grian@online.no

Bjørn-Erik Reiersen

Marielund 21 B, 9511 Alta

Mobil 91 55 76 00

E-post: reiersen@hoved.net

Jan Bakken

Åveitbakken 1 A, 2609 Lillehammer

Telefon 61 25 48 75 / Mobil 92 03 41 53

E-post: ja-torb@online.no

Innhold

Syke presses til å slutte	5
Hørselsskadet får beholde ødelagt fiolin	5
Gir bort trygd for å få utføre i jobb	6
Dom i Vioxx saken	7
Ny studie fra STAMI	8
Rørlegger på Gullfaks C får 2.2 mill. i erstatning	10
Skade etter tungt manuelt løft ga rørlegger betydelig skadeerstatning	10
Vi streiker, jenter!	11
Historen om en yrkesskade	18
Kryssord	21
Vil ikke utrede kvikksølvskader	22
Svikter yrkeshemmede	23
Nytt fra lokallagene	24
Leserbrev	29
Betydningen av tidlig melding av yrkesskader/-sykdommer	30

A.L.Fs hovedstyre

Leder Lars Kristian Hille
Medlem av fagrådet
Økonomi - administrativt ansvar

Nestleder Oddvar Petersen
Medlem av fagrådet
Media- og prosjektansvarlig

Styremedlem Frode Steen Gunstensen
Leder for redaksjonskomiteen

Styremedlem Jens Olav Solli
Lokallagskontakt

Styremedlem Geir Werner
Sekretær

Varamedlem Leif G. Morland

Varamedlem Peder Øyvind Håvik
Redaksjonskomiteen

Varamedlem Grethe Lian
Likemannsansvarlig

Varamedlem Bjørn-Erik Reiersen
Lokallagskontakt, Internett

Varamedlem Jan Bakken
Lokallagskontakt

Lars Kristian Hille

En ny sommer er over – med både glede og vemod!

Gleden er nok i første rekke sentrert om de gode minner som sommeren har gitt de fleste av oss – med varme, samvær og ikke minst - gleden over å bo i et vakkert land - fra naturens side.

Vemod kommer – tror jeg – som en naturlig følge av dette, vi er blitt en sommer eldre og vi ser at mye av vårt liv aldri vil komme tilbake.

Sommeren er nok også den årstid da vi kan slippe tanker rundt sykdom, helse tilstand og opplevelser som de aller fleste av oss kunne vært foruten – i møte med et helsevesen, et offentlig byråkrati og et utrednings-system, som for mange av våre medlemmer er mer ødeleggende enn helbredende.

Men nå er høsten her igjen og det er på tide å brette opp ermene for å komme i gang med gjøremål som forhåpentligvis vil bedre mange av våre medlemmers situasjon i forhold til liv, helse og utredning..

Norges Handikapforbund avholdt sitt landsmøte i juni 2005 på Lillestrøm og her ble det fremmet et forslag fra A.L.F til helsepolitisk strategi i landsmøteperioden 2005 til 2007.

Redaksjonskomiteen i Norges Handikapforbund foreslo å sende forslaget videre til det nye sentralstyret i NHF for nærmere gjennomgang.

Forslaget lyder som følger:

Helsepolitisk strategi vis a vis landsforeningenes diagnosegrupper.

På bakgrunn av skriftlige uttalelser og muntlige overleveringer fra yrkesmedisinske avd. ved flere av våre sykehus, oppfordrer Arbeidsmiljøskaddes Landsforening Norges Handikapforbund til å inkludere følgende forslag i sin helsepolitiske strategi i kommende landsmøteperiode.

- Offentlige myndigheter må snart følge opp med forskning og utredningsvedtak, der behovet for dokumentasjon av årsaks-sammenheng til sykdomssymptomer er til stede. Vi er ofte vitne til at så ikke skjer. Vi er lei av at pasientrettigheter stadig blir nedprioritert av det offentlige på grunn av kostnads-vurderinger.
- Offentlige myndigheter må snart bli klar over nødvendigheten av å styrke yrkesmedisinsk fagkompetanse og annen spesialisthelsetjeneste som er nedprioritert ved sykehusene.

Etterveksten i faget er dårlig og den "forgubbingen" som nå er i ferd med å skje innenfor spesialisthelsetjenesten, fører til en økende svekkelse eller tap av rettsikkerheten for en del

pasientgrupper innenfor NHF-familien. Spesielt er mangelen på faste stillinger for interesserte arbeidsmedisinere i institusjon merkbar, slik at kontinuiteten og kompetansen neppe kan sikres når de som sitter i avdelingsoverlegestillingene om ikke lang tid blir pensjonister.

Denne negative utviklingen av spesialistutdanningen vil, om ikke lenge, resultere i at bl.a. viktige yrkesmedisinske utredninger ikke kan gjennomføres på grunn av mangel på spesialister med tilstrekkelig fagkunnskap. Dette vil fremkalle en fallitterklæring overfor pasienter, helsevesen og samfunnet for øvrig.

Dette er et av mange innspill for å rette opp skjevheter i forhold til diagnostisering og utvikling innen medisinske fag som berører oss alle, og som vi ser har klare svakheter i tillegg til at den medisinske ekspertise forvitrer og kan forsvinne.

Forslaget er behandlet av hovedstyret i A.L.F. og er en av mange saker som står på sakskartet og som vil bli fulgt opp i tiden fremover fra Arbeidsmiljøskaddes Landsforening sin side.

Med ønske om en god høst!

Kraften i en stein

En av samfunnets store menn kjørte litt for fort gjennom et bolig-område i sin splitter nye Jaguar

Plutselig smalt en stor stein i sidedøra til den flotte bilen! Han bråbremsset og rygget i stor fart til åpningen mellom to biler der steinen var kommet fra. Han jumpet ut av bilen, grep en liten gutt som sto der, presset han mot en av bilene og ropte: "Hva er det du gjør gutt, og hvem er du?" Og gradvis rødere i toppen skrek han: "Dette er en helt ny bil, og den steinen du kastet kan komme til å koste deg dyrt. Hvorfor gjorde du dette?"

"Å, vær snill mot meg, jeg er lei meg, men jeg visste ikke noe annet å gjøre" stotret den lille gutten. "Jeg kastet steinen fordi ingen ville stoppe..." Tårene dryppet

fra han mens han pekte bak den parkerte bilen.

"Der er min bror" sa han "Han kjørte utfor rennesteinen og falt ut av rullestolen, og jeg greier ikke å løfte han opp alene. Vær så snill og hjelp meg. Han er skadet, og for tung for meg."

Etterpå sa den lille gutten: "Takk, og Gud velsigne deg"

Samfunnets store mann ble stående og se hvordan han skjøv broren i rullestolen bortover fortauet og hjem. Det ble en lang vandring tilbake til Jaguaren....en lang og tankefull vandring.

Han reparerte ikke bildøra. Han lot bulken være en konstant påminnelse om aldri å fare så hurtig gjennom livet at noen var nødt

Frode Steen Gunstensen

til å kaste stein på han for å få oppmerksomhet.

Dette er gjengitt med tillatelse fra Einar Kallevig i Haugesund.

Det hadde vært fint om denne historien kunne lære oss alle noe, da ville den være til nytte, både for samfunnets store menn og for den som behøver hjelpen. Så kan kanskje ALF være den som kaster steinen eller på en annen måte vekker de som må yte hjelp og støtte.

Utvalgt samarbeidspartner for A.L.F

Advokatfirma

Roger Foyn
MNA

- Yrkesskader
- Pasientskader
- Trafikkskader
- Strafferett
- Familie arv/skifte

Nedre Slottsgt 15, 0157 Oslo

Telefon: 23 35 65 35

Mobil: 48 24 24 24

Telefaks: 23 35 65 36

E-post: roger@foynadvokatene.no

Dagsavisen:

Syke presses til å slutte

Norge har fått 16.000 nye uføretrygdete det siste halvåret. En viktig årsak er at arbeidsgivere presser ut folk som blir syke.

I dag lever hele 315.000 mennesker i Norge på uføretrygd, skriver Aftenposten. Tallet har aldri vært høyere. Det har heller ikke utbetalingene. Anslagsvis 44 milliarder kroner blir utbetalt i uføretrygd i år. Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at antallet funksjons-

hemmede og kronisk syke som har jobb, har sunket med 14.000 siden 2000.

Det skjer på tross av avtalen om inkluderende arbeidsliv.

– Årsaken til at antall uføretrygdete stadig stiger er at arbeidsgivere har liten evne til å tilpasse seg syke mennesker, sier professor i trygdemedisin, Dag Bruusgaard, som mener de uføretrygdete sitter på store ubrukte ressurser. (ANB)

Hørselsskadet får beholde ødelagt fiolin

Fiolinisten pådro seg en alvorlig hørselsskade på jobben. I stedet for å betale erstatning, lar NRK ham få en ødelagt fiolin som et endelig oppgjør.

Av Per Annar Holm

Kringkastingsorkesterets (KORK) eksterne oppdrag er blitt et diskusjonstema i NRK etter Spellemannsprisutdelingen våren 1998. Det kan bli rent for meget av den gode lyd, mener de ansatte. Eksterne samarbeidspartnere liker gjerne å skru lydnivået høyere enn følsomme ører setter pris på, og fiolinisten (59) pådro seg vedvarende øresus etter at KORK ble sittende faretruende nær høyttalerne i Chateau Neuf da et Nils Petter Molvær-innslag ble fremført 3. april dette året. **Resultatet ble altså dårligere livskvalitet for fiolinisten, noe NRK i et rettsforlik beklager. Som kompensasjon får han overta en av orkesterets fioliner gratis, mot at han ikke forfølger arbeidsgiveren i rettsapparatet.**

Ødelagt er best

Ingen vet med sikkerhet hvor mange lisenspenger instrumentet koster. Er den et italiensk mesterstykke,

slik fabrikanten påstår, kan den kanskje prises til 50 000 kroner, mens fiolinisten og hans advokat nærmest mente at dette var en tysk kopi som burde verdsettes til en slikk og ingenting siden instrumentet hadde fått en mildere og dermed "ødelagt" tone. Selv mente fiolinisten at den skadede fiolinen var en lise for hans ødelagte hørsel. Oslo tingrett har hevet tvisten mellom KORK og fiolinisten som forlikt etter at de to satte en strek over det hele ved at den hørselsskadede fikk beholde sin ødelagte fiolin - som ikke smerter hans hørsel like mye som en normal-fiolin.

Hemmelig

Og siden tingrettsdommer Christian Bommen har bestemt at absolutt hele rettsforliket i fire korte punkter skal være hemmelig for offentligheten, ønsker ingen av dem å kommentere saken offentlig. Så spør det hvem av partene som har "tjent" mest på tvisten når alle parter må betale sine egne advokatutgifter selv.

Dette er en artikkel som er gjengitt etter avtale med Aftenposten www.aftenposten.no.

Følger du med på A.L.Fs nettsider - www.alfnorge.no?

Gir bort trygd for å få uføre i jobb

Telemark (ANB):

I et nytt prøveprosjekt får arbeidsgivere i Telemark tilbud om å ansette uførepensjonister mot at de får trygden deres som lønnstilskudd.

Hittil har tre uføretrygdede fått jobb, mens 15 står på venteliste. Prosjektet er en del av satsingen til Aetat og Trygdeetaten for å få ned antall uføre i Telemark. 13 prosent av befolkningen i Telemark mottar uføreytelser, mot 10 prosent på landsbasis. Antall uføretrygdede har økt jevnt over flere år.

– Det er mange uførepensjonister som ønsker å bruke ressursene sine. Jeg håper bedrifter ser nytteverdien av denne ordningen. Dette er en god måte å få prøvd ut mulige arbeidstakere på, uten å løpe stor risiko, sier rådgiver Eva Vedvik ved fylkestyngdekantoret i Telemark til Telemarksavisa.

Må dekke mellombeløp

Aetat har ansatt to tilretteleggere som jobber med å finne arbeidssøkere og arbeidsgivere. Ufordringen er å finne match mellom jobbønskene til de uføre og behovet på arbeidsmarkedet. De 15 som står på venteliste har foreløpig ikke fått sine ønsker oppfylt. Men uførepensjonistene kan også selv oppsøke potensielle arbeidsgivere. Avhengig av stillingsprosent får arbeidsgiver hele eller deler av trygden som lønnstilskudd i inntil tre år.

– Hvis det er et gap mellom trygdebeløpet og lønns-trinnet som den uføre tilhører, må arbeidsgiver dekke mellombeløpet, forklarer Eva Vedvik.

Telemark er ett av fem fylker i Norge som er med i prøveprosjektet. Det varer i utgangspunktet i fem år.

Klar for jobb igjen

Uføretrygdede Berit Valle (45) fra Ulefoss har vært ute av arbeidslivet i sju år. Nå er hun klar for å jobbe igjen.

– Jeg håper denne nye ordningen kan hjelpe meg. Mitt største ønske er en jobb som kontormedarbeider, sier hun.

Berit Valle har cerebral parese. Hun er ikke blant de hardest rammede, men har nedsatt gangfunksjon. Etter flere år i 100 prosent stilling ved et kontor ble belastningsskadene så store at hun ble uføretrygdet. Nå er Berit moden for å prøve seg igjen.

Målet er å få fagbrev i salg og service. 45-åringen har allerede gått grunnkurset og bestått den teoretiske tverrfaglige eksamenen. I tillegg har hun tatt et motivasjonskurs hos trygdeetaten for å bygge opp selvtillit.

– Det var kjempebra! Nå tenker jeg at jeg skal greie å få meg jobb.

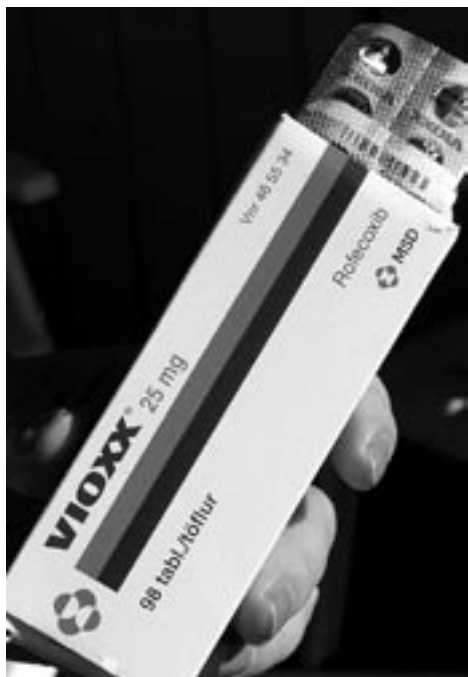
– Det er så viktig å komme seg ut og føle at en fungerer i samfunnet. Det er viktig å føle at en er til nytte. På den måten blir selvbildet bedre og man føler seg verdsatt på lik linje med andre.

Oddvar 60 år

Som kjent i forrige nr av Syndrom fylte Oddvar Petersen 60 år 21. august.

Han fikk ved en enkel tilstelning overrakt blomster og en liten oppmerksomhet overrakt av Lars Kristian Hille med gratulasjoner fra A.L.F.

Dom i Vioxx saken

I august fikk vi vite at en amerikansk kvinne fikk tilkjent 1,6 milliarder kroner i erstatning, etter at mannen hennes døde etter å ha brukt legemiddelet Vioxx. Det amerikanske selskapet Merck har mottatt over 4000 søksmål som er knyttet opp mot preparatet. Saken er anket.

Tekst og foto: Jan Arne Dammen

Betydning i Norge

Her i Norge er det rapportert seks døde og 200 som har fått hjerteinfarkt eller hjerneslag etter å ha brukt Vioxx. Legemiddelet ble trukket fra verdensmarkedet av produsenten Merck & Co selv, 30. september 2004. Firmaet meldte at faren for å få hjerteinfarkt økte etter halvannet års bruk. Også andre COX-2 hemmere har hatt lignende problemer og er trukket fra markedet.

136 norske pasienter har søkt om erstatning etter å ha brukt preparatet.

- Avgjørelsen vil ha stor betydning for de norske ofrene som har fått sine liv ødelagt på grunn av denne medisinen og som har søkt erstatning, sier advokat Anne Hazeland ved Advokatkontoret Andersen & Bache – Wiig.

Både hun og pasientene håper at denne avgjørelsen vil sette fart i prosessen her hjemme, som til nå har tatt svært lang tid.

Tilbakeblikk

Da medisinen ble trukket fra markedet og det ble hevdet at bivirkningene var kjent allerede før den ble godkjent på det norske markedet, følte mange seg som prøvekaniner.

Firmaet tilbakeviser dette, men avisen The Wall Street Journal har kommet over en intern e-post som forskningssjef Edward Scolnick sendte sine kolleger 9. mars 2002, der han påpekte farene. Tidsskriftet The Lancet sitter også på data fra 2000 som viste at farene ved å bruke Vioxx var kjent allerede da.

Doctor David Graham i det amerikanske legemiddelverket FDA sier han følte seg truet av sine overordnede til å vanne ut resultatene han fikk, etter en gjennomgang av forskningsrapporter som viste at Vioxx førte til høyere risiko for hjerteinfarkt og plutselig død på grunn av hjertesykdom. Et konkurrerende firma går ut samme dag som Vioxx ble trukket fra verdensmarkedet, med brev til alle leger om at vårt preparat er trygt. 17. desember samme år ble det kjent at firmaet har fått et såkalt gebyr på 150.000.- kroner, fordi de ikke hadde dekning for å hevde at preparatet var trygt. Og dagen etter ble det kjent at også dette preparatet kan ha samme uheldige bivirkning!

20. desember går Statens Legemiddelverk ut og fraråder at pasienter med hjerte- karsykdommer bruker COX-2 hemmere.

Bivirkninger

I pakningsvedlegget står det ingen ting om slike bivirkninger, men derimot står det bl.a. ”**Som alle legemidler kan Vioxx ha bivirkninger. I studier har bivirkningene vanligvis vært milde og har ikke ført til at pasientene har måttet slutte med å bruke Vioxx**”.

Både pasienter og leger forventer at når en medisin er godkjent for det norske markedet, skal den være trygg. Hva kjente Legemiddelverket til og hva burde de visst?

Sponsoravtaler

Det ble fra 1.januar 2005 slutt på at leger kan ha sponsoravtaler med legemiddelindustrien. Var leger bundet opp av avtaler, som har kunnet påvirke legen til å gi oss ”hans” firmas medisin? Uten egne sponsoravtaler blir kanskje legene mer kritiske til legemiddelfirmaets markedsføring, og da kan det bidra til at uskyldige ofre ikke blir skadelidende.

Ny studie fra STAMI:

Undersøkelse av misdannelser i sentralnervesystemet og kreft i skjoldbruskkjertelen

En studie av norske landbruksfamilier viser at det er sammenheng mellom misdannelser i nevrallrøret og eksponering for plantevernmiddelet mankozeb som brukes ved potetproduksjon. Misdannelser i nevrallrøret fører typisk til ryggmargsbrokk, åpen hjerne eller medfødt vannhode. Det ble ikke funnet noen sammenheng mellom kreft i skjoldbruskkjertelen og bruk av plantevernmiddelet.

Av Norunn K. Torheim

Data fra 105 403 kvinnelige og 131 243 mannlige bønder født i perioden 1925 - 1971 og deres 300 805 barn født i perioden 1952 - 1991 er analysert i undersøkelsen som er et samarbeid mellom STAMI, Medisinsk fødselsregister og Kreftregisteret. Informasjon fra landbrukstellinene i perioden 1969-1989 om gardsdriften og meteorologiske soppvarsler (våte og varme sommerdøgn) i perioden 1973-1990 ble brukt for å lage indikatorer på eksponering for plantevernmiddelet mankozeb.

Potetdyrking og fars arbeid har betydning for forekomst av misdannelser i nevrallrøret

I Medisinsk fødselsregister ble det funnet 131 tilfeller av misdannelser i nevrallrøret blant 102 703 barn av bønder unnfanget mellom mai 1973 og april 1991. Studien viser at det er sammenheng mellom misdannelsene og potetdyrking. Forekomsten av misdannelser på nevrallrøret er 60 prosent høyere hos barn av bønder som driver med potetdyrking. Det var også en hyppigere forekomst av misdannelsene i familier der far arbeider mer enn 500 timer pr. år på bruket.

- Nevralrøret er det organlegget alle virveldyr har som er den primære strukturen i kroppens akse, og blant annet blir til hjerne og ryggmarg. Nevralrørsmisdannelser er en samlebetegnelse på lukningsdefekter i røret. Røret må nemlig lukkes både oppe og nede for å unngå defekter. Ryggmargsbrokk er den mest kjente defekten, men også åpen hjerne som alltid medfører dødfødsel, og medfødt vannhode regnes med til denne

skadetypen, sier stipendiat og lege Karl-Christian Nordby ved STAMI.

Nordby forteller at disse tre nevnte defektene opptrer omtrent like hyppig. Samlet er de den hyppigst forekommende alvorlige medfødte misdannelsen nest etter hjertefeilene.

Ingen sammenheng med kreft i skjoldbruskkjertelen

I Kreftregisteret ble det funnet 319 tilfeller av kreft i skjoldbruskkjertelen ut år 2000; 141 hos kvinnelige bønder, 79 hos mannlige bønder og 99 hos barn av bønder. Det var ikke høyere forekomst blant dem som hadde vært eksponert for plantevernmiddelet mankozeb.

Utvalgt samarbeidspartner for A.L.F

Advokatfirmaet Nidaros DA
MNA

Vi har lang og bred erfaring med behandling av personskadesaker, forsikringssaker, erstatningssaker og trygdesaker.

Advokat Ivar Chr. Andersskog

Advokat Bjørn M. Brauti

Advokat Robert Helberg

Advokat Solveig Moen

Advokat Knut Melting

Advokat/MBA Hasse Benberg

Advokatfullmektig Magnhild Børsting Røe

Advokatfullmektig Morten Muus-Falck

Advokatfirmaet Nidaros DA
Kjøpmannsgt. 19
7013 Trondheim, Norway

Telefon +47 73 87 99 99
Telefaks +47 73 87 99 98
E-Post: post@nidarosda.no
www.nidarosda.no

Mange ut av arbeidslivet

www.dagsavisen.no

I fjor falt 53.000 nye personer ut av arbeidslivet på grunn av yrkeshemninger. Det viser tall fra Aetat.

Det er en økning på hele 34 prosent fra året før. Verst rammet er kvinner i alderen 30 til 39 år. Og jobber de i hotell- og restaurantbransjen, renhold eller industrien er risikoen ekstra stor for at de skal få yrkeshemninger, viser rapporten fra Aetat.

Over 8.500 kvinner i aldersgruppen 30 til 39 år ble registrert som yrkeshemmede i løpet av fjoråret. Det utgjør 2,5 prosent av alle kvinner i denne aldersgruppen.

Nye yrkeshemmede har et lavere utdanningsnivå enn gjennomsnittet for befolkningen i yrkesaktiv alder. Hele 61 prosent av de nye yrkeshemmede i 2004 hadde ikke utdanning på nivå med fullført videregående skole, mens dette bare gjelder 42 prosent av befolkningen i yrkesaktiv alder.

Hele 16 prosent av de som ble yrkeshemmet i fjor har vært arbeidsledig i mer enn ett år – i løpet av de siste to årene.

Forespørsler om annonsepriser, materiellfrister og utgivelser i 2005 fås ved å ta kontakt per e-post: frode@alfnorge.no

Slik blir du flådd i forsikringsoppgjør

Her er de fem siste av i alt 50 triks som det kan tenkes at forsikringsselskapet vil bruke ett eller flere av. Vi råder deg til å sjekke at ingen av disse triksene blir brukt på deg.

Av Lars Olav Skårber

46. Avlednings-trikset

Noen forsikringsadvokater legger under saksforberedelsen for domstolene stor vekt på anførsler som ikke kan føre fram, mens argumentasjonen på de viktige punktene tones ned. Hensikten er å få din advokat til å konsentrere sin saksforberedelse omkring mindre vesentlige sider av saken fordi det fokuseres så sterkt på disse temaene fra forsikringsselskapets side. Når saken så kommer opp for retten setter forsikringsadvokaten inn støtet på det avgjørende punktet, som han ikke har fremhevet som tema under saksforberedelsen. Han møter da liten motstand hvis din advokat ikke er forberedt.

47. Overrumplings-trikset

Noen forsikringsadvokater legger fram medisinske fagartikler og erstatningsberegninger så sent under saksforberedelsen for domstolene at skadelidadvokaten får svært knapp tid til å gjennomgå materialet og skaffe argumentasjon for motinnlegg. Den ytterste konsekvens av dette ses når forsikringsadvokaten mot slutten av rettssaken legger fram medisinske fagartikler i et såkalt medisinsk/juridisk utdrag.

48. Avslå raskt-trikset

Prosesslovgivningen er slik at man normalt ikke kan legge fram skriftlige bevis for retten som er blitt til i anledning saken. Hvis kravet blir høyt og forsikringsselskapet regner med rettslig tvist, kommer avslaget raskt, før din advokat rekker å innhente legeerklæringer som trengs for å dokumentere ditt krav. Når din advokat så innhenter legeerklæringene, kan forsikringsselskapet nekte fremleggelse av erklæringene for retten.

49. De høye talls lov-trikset

Selv om tapet er korrekt beregnet til å være på flere millioner kroner, vet forsikringsadvokatene at de fleste ubevisst har motforestillinger mot å stå på et så høyt krav. Ved krav på over 2 millioner vil forsikringsselskapene utnytte dette slik at de oppnår aksept for å redusere erstatningen uten at de egentlig har reelle argumenter på hånden.

50. Avslag først-trikset

Hvis forsikringsselskapet er i tvil om et krav skal aksepteres, velger det mest sannsynlig å avslå. Forsikringsselskapet har lite å tape på å avslå fordi det alltid kan omgjøre avslaget hvis de krangler eller gå til sak. Samtidig vet forsikringsselskapet at de færreste krangler slik at det er mye å spare på å prøve seg med et avslag først.

Rørlegger på Gullfaks C får 2,2 mill. i erstatning

Skade etter tungt manuelt løft ga rørlegger betydelig skadeerstatning
– henvisning til løfteforskriftene

Den 15.08.05 avsa Gulatings lagmannsrett en dom, der en tidligere rørlegger i fra offshoreindustrien, som ble skadet under tyngre manuelt løftearbeid på Gullfaks C-plattformen i 1997, ble tilkjent en betydelig sum i yrkesskadeerstatning fra If Skadeforsikring AS (til sammen 2,2 millioner kroner). I tillegg måtte forsikringsselskapet dekke rørleggerens saksomkostninger. Dommen er nå rettskraftig.

Av advokat Erik Torall,
ProJure DA

Det sentrale tvistetema i saken var om arbeidstakeren var blitt påført en yrkesskade i yrkesskade- forsikringslovens forstand. Denne loven setter som kjent vilkår for utbetaling av en yrkesskadeerstatning, at skaden har inntruffet ved en arbeidsulykke jfr yrkesskade- forsikringslovens §11,1 ledd og Folketrygdlovens § 13-3. Både forsikringsselskapet og tingretten var av den formening at skaden påført arbeidstakeren under et tyngre manuelt løft, ikke var forårsaket av en arbeidsulykke. De mente at skaden var påført under et ordinært arbeid og innen arbeidets normale rammer som ikke hadde noe ulykkespreg som skulle gi noen yrkesskadeerstatning til arbeidstakeren. Lagmannsretten mente, i motsetning til tingretten, at den påførte belastning var ekstraordinær. Lagmannsretten viste bl a til anbefalingene løfteforskriftene jfr Forskift av 20. januar 1995 om tungt og ensformig arbeid.

Lagmannsretten kom til at skaden påført arbeidstaker, under et tyngre manuelt løft av en flere hundre kilo tung H-jernbjelke der belastningen på skadelidte alene

var minimum ca 70-80 kilo, klart var i strid med veiledende normer etter løfteforskriftene.

Lagmannsretten kom til at skaden utvilsomt måtte være å anse som en yrkesskade som gav rett til full yrkesskadeerstatning. Retten la vekt på at en rørlegger offshore ikke kan forventes å delta i slike tunge manuelle løft. Videre at den overbelastning som fant sted i forhold til den skadelidte hadde tilstrekkelig karakter av ytre plutselighet og skaderisiko til at dette ble å karakterisere som en arbeidsulykke. Belastningen for skadelidte i forbindelse med det manuelle løftet, som strakk seg over et par timer, var tre ganger

høyeste anbefalte forskriftsmessige belastning. Dette mente lagmannsretten viste at skadelidte i alminnelighet ikke kunne være pålagt å utføre arbeid som i så åpenbar og betydelig grad må ha vært i strid med forskriftenes anbefalinger.

For nærmere detaljer om saken vises til premissene i dommen.

Hvis noen ønsker nærmere opplysninger om dommen, så kan dere rette en henvendelse til:

*Advokat Erik Torall
ProJure Advokatfirma DA
i Stavanger.
Telefon: 51858400(31)
e-post: erik.torall@eurojuris.no*

RED.

Nye medlemmer

**Syndrom ønsker alle nye medlemmer velkommen
til Arbeidsmiljøskaddes Landsforening (A.L.F)**

Oslo	1	Telemark	0	Sør-Trøndelag	0
Akershus	0	Aust-Agder	2	Nord-Trøndelag	3
Østfold	3	Vest-Agder	2	Nordland	1
Hedmark	0	Rogaland	0	Troms	0
Oppland	0	Hordaland	1	Finnmark	0
Buskerud	2	Møre og Romsdal	0		
Vestfold	1	Sogn og Fjordane	0	Totalt	16

ALF og 20 års jubileum

Jeg fant et stykke i medlemsbladet til Oslo Byes Vel” St. Halvard” Nr.4 2001 som blant annet omhandler fyrstikkarbeidernes arbeidsmiljø for om lag 115 år siden, og deres kamp for bedre arbeidsmiljø på deres arbeidsplass. Det var vel kanskje disse stakkars jentene som var forløperen for et bedret arbeidsmiljø. Jeg må si for egen del at etter hvert som jeg leste artikkelen fikk den fyrstikkessen som lå henslengt på stuebordet en helt ny dimensjon – et slags nytt hat objekt der den lå helt alene med inskripsjonen: Nittedals Hjelpstikker.

Artikkelen er skrevet av Erik Oluf Melvold, som er en flittig skribent i medlemsbladet til Oslo Byes Vel.

Geir Werner

Vi streiker, jenter!

Fyrstikkarbeiderskenes streik i 1889 er en av de mest berømte arbeidskonflikter i byen og landet. Likevel er den lite beskrevet. Fyrstikkarbeiderskene på de to fyrstikkfabrikkene Bryn og Grønvold nedla spontant arbeidet. Ikke nok med det, kvinnene gikk i demonstrasjonstog i byens hovedgate. Barrierer ble brutt og barrikader inntatt på Karl Johans gate. Men kvinnenes krav var beskjedne.

Folk som var ute og spaserte på Karl Johans gate på ettermiddagen den 30. oktober 1889, stanset plutselig opp og stirret ut i gaten der det kom et underlig optog. Over 300 fattigslig kledte yngre kvinner, noen av dem barn, kom marsjerende i retning Universitetet. Kvinnene hadde skaut på hodet og rundt fabrikkbleke kinn, over skuldrene bar de strikkesjal i spiss nedover ryggen og i kryss på brystet, og de fleste hadde streikeforkle over kjolen. Mange hadde trebonner med lærkapper på føttene. Jentene gikk i taushet – de hadde ikke noe musikk-korps med seg. I spissen av toget ble det båret to faner med røde inskripsjoner. På den ene stod det: ”HJELP DE STREIKENDEFYRSTIKKPAKKERSKENE” og på den andre: ”VI FORLANGER KUN 1 ØRE MER PR. GROSS OG BEDRE SANITÆRE FORHOLD”. Foran

toget gikk en velkledd mann med flosshatt, og flere av de spaserende viste at det var Carl Jespersen, redaktøren av sosialistavisen ”Social – Demokraten”. Noen borgeleg kledte damer var også med, en del kjente igjen Hulda Jeppesen, Helle Devold og Fernanda Holst, alle kvinner som politisk stod på venstrefløyen. Tilskuerne på fortauet ristet forvirret på hodet. Hvor skulle dette ende? Demonstrasjonstog på selve hovedgaten? Og kvinner i streik?

Fyrstikkarbeiderskenes aksjon i 1889 er en av de mest berømte streiker i byens historie, men på tross av det er det skrevet svært lite om denne viktige arbeidskonflikten. Den 23. oktober 1889 hadde fyrstikkpakkerskene på de to fyrstikkfabrikkene Bryn og Grønvold, i det som den gang var Østre Aker, spontant lagt ned arbeidet. Fabrik-

kene lagde i hovedsak fosforstikker, og det hvite fosforet var meget giftig og dermed helseskadelig for arbeiderne. Disse fyrstikkene tente ved at de ble ripet over en ru overflate – til og med buksebaken, om stoffet var grovt. Fosforstikker var kjent i Europa fra begynnelsen av 1830-årene, og her i landet ble det startet produksjon av slike fyrstikker noe før 1840.

Allerede fra 1840-årene kjente man til de såkalte ”sikkerhetsstikkene” som ikke var laget av noe giftig stoff, og som man tente ved å stryke dem over en ripeflate på selve esken, altså slik som moderne fyrstikker. Sikkerhetsstikker ble mer og mer vanlig utover 1800-tallet. Men problemet var at fosforstikker var billigere og at folk likte dem fordi de kunne ripes og tennes praktisk talt over alt. Endelig i 1913 ble salg og produksjon av fosforstikker forbudt her i landet. Et annet problem var at fyrstikkproduksjon i seg selv var meget brannfarlig, og så tidlig som i 1857 ble det forbudt å legge slike bedrifter i tettbygd strøk. Dette er selvsagt grunnen til at Bryn og Grønvold var plassert i bondebygda Aker.

Det var mange kvinner som arbeidet på fyrstikkfabrikkene, bl.a. som pakkersker, det vil si at de la fyrstikkene ned i eskene. Et annet særkjenne ved disse bedriftene var at de hadde mange barn i arbeidsstokken. I 1875 arbeidet det 1273 mennesker på 18 fyrstikkfabrikker i Norge, av dem var hele 463 under 15 år, det vil si drøye 1/3 av de ansatte. Fem år senere utgjorde barnarbeiderne over 40 %.

Fabrikken på Bryn som var grunnlagt i 1883, hadde da den i 1885 flyttet til Østre Aker fra Enebakk, 158 ansatte. Av arbeidere var: 45 menn over 15 år, 95 kvinner over 15 år, 7 gutter fra 12 – 15 år og 4 jenter fra 12 – 15 år.

Grønvold var i 1875 flyttet til Aker fra Nitedal, og det er grunnen til at Nitedal fortsatt står på fyrstikkene: Bedriften hadde 510 ansatte, av arbeiderne var: 114 menn over 18 år, 205 kvinner over 18 år, 24 gutter 14 – 18 år, 79 jenter 14 – 18 år, 29 gutter 12 – 14 år, 26 jenter 12 – 14 år, 6 gutter under 12 år og 10 jenter under 12 år.

Arbeidstiden på fyrstikkfabrikkene virker noe lengre enn vanlig var i industrien i Kristiania. På Bryn begynte arbeiderne kl 6 om morgenen og kunne gå hjem kl 1930, da med 2 timers matpauser. På Grønvold var arbeidstiden fra 6 – 1830. Effektiv arbeidstid per uke lå altså på 60 – 65 timer. Var fabrikken presset for levering, kunne arbeiderne bli pålagt overtid på kvelden, noe de vanligvis ikke fikk betalt for, det ”hørte liksom til jobben”.

Lønnen til fyrstikkarbeiderne var antagelig de laveste i norsk industri på den tiden. Jentene som jobbet som pakkersker, hadde akkordsystem. Noen få, svært kjappe jenter – tre på Bryn kunne

klare å tjene 10 kroner i uken, det vil si i underkant av 1,70 pr. dag. Snittlønnen lå på fra kr. 5-6,50, altså mellom 83 øre og 1 krone og 8 øre pr. dag. De dårligst betalte kunne komme ned i 3-4 kroner uken, og det gjaldt nok de eldste og de yngste. Nå er det ikke lett å finne ut hvor mye kronen var verd i slutten av 1880-årene, men et visst grunnlag kan vi få ved å se på den listen over matvarepriser som Helga Helgesen oppgir i sin kokebok fra 1894. Her koster:

”1 kilo hvetemel kr. 0,30, 1 kilo erter kr. 0,45, 1 kilo kaffe kr. 2,30, 1 kilo rosiner kr. 1,00, 1 kilo margarin kr. 1,35, 1 kilo meierismør kr. 2,35, 1 kilo flesk kr. 1,10, 1 kilo sild kr. 0,50, 1 kilo saltet torsk kr. 0,40, 1 kilo poteter kr. 0,03 – 0,05, 1 liter melk kr. 0,16, 1 snes egg kr. 1,20, en flaske bayerøl kr. 0,12.”

Det var hard konkurranse både på det innenlandske og utenlandske markedet, ikke bare mellom de norske fyrstikkarbeiderne, men også i forhold til utenlandske, særlig de svenske. Den skarpe krigen om markedene kunne føre til prisnedslag, noe som igjen hadde som konsekvens at bedriftens inntekter ble redusert, og dette kunne igjen kompenseres ved lønnsnedslag for arbeiderne. Og i en slik situasjon hadde eierne et probat argument mot protesterende ansatte, alternativet til lønnsreduksjon var nedleggelse av fabrikken, og da ble jo arbeiderne stående på bar bakke. Og det var nettopp et slikt lønnsnedslag som utløste streiken i 1889.

Noe annet som satte vondt blod mellom ledelsen og de ansatte, var det såkalte mulktssystemet, som var særlig strengt på Grønvold. Dette gjaldt for eksempel ved

forsentkomming. Man hadde da ett kvarter å gå på etter kl. 06 om morgenen, men kom en arbeider kl. 06.16, fikk hun ikke lov til å arbeide før kl. 12, det vil si at hun mistet en del av dagsinntekten. Videre fikk hun lønnen redusert 1 øre pr. gross pakkede fyrstikker resten av uken, noe som vanligvis ga et lønnsnedslag på om lag 10 %. Mulkt ble også ilagt for dovenskap, det vil si at en pakkerske ikke klarte en minimumskvote per uke fordi hun ikke arbeidet raskt nok. Arbeiderne kunne også få mulkt for ”usømmelig oppførsel”, en pakkerske på Grønvold fikk for eksempel mulkt fordi hun ba en arbeidskollega å kysse seg bak, muligens noe krassere uttrykt.

Men verre enn elendig lønn, lang arbeidstid og mulktssystem var det nærmest livsfarlige arbeidsmiljøet. De ansatte kom i kontakt med hvit fosfor, som er meget giftig. Det er grunn til å minne om innskriften på den ene fanen som ble båret opp Karl Johans gate. Jentene streiket også for ”bedre sanitære forhold”, og ett av kravene var at vann, såpe og håndklær skulle være disponibelt på arbeidsplassen. Fabrikkene var nærmest innsatt med fosfor, det var fosfordamp i luften på grunn av dårlig avtrekk, og fyrstikkpakkerskene fikk det på hendene.

Fosforforgiftning kan skje på to måter, enten som slapphet, kvalme og mageonde, eller som fosfornekrose, som gikk ut over tenner og ben i munnhulen. Mange av de ansatte hadde dårlige tenner, og fosforet kom for eksempel via hendene og maten ned i hulltenner og derfra til selve kjevebenet, som gikk i oppløsning. Nekrosen begynte med tannverk og tannbyller, som inneholdt illeluktende puss.

Disse tennene måtte da trekkes, uten bedøvelse. Hvis fosforet hadde angrepet selve bensubstansen, måtte man på sykehus for å få meislet bort større eller mindre deler av kjevebenet, også dette uten bedøvelse. Barn kunne også få fosfornekrose. I boken til Olav Wetting, "Norsk fyrstikkindustri før 1900" (1968), fortelles det om en 11 åring som måtte meisle. Han arbeidet på en fabrikk i Heggedal. De som fikk meislet bort bensubstans, var selvsagt vansiret for livet. I Wettings bok berettes det om en mann som hadde fått fjernet store deler av kjevebenet: **"etter operasjonen måtte han sitte og sov, han kunne ikke legge hodet bakover, for han hadde ikke styring på tunga. Den rant ned i halsen på ham. Han kunne heller ikke spise annet enn tynn mat"**. Dette siste kom vel av at kjeven var så ødelagt at han ikke kunne tygge.

Alle som arbeidet med fosforstikker fikk selvsagt ikke fosfornekrose, men de var jo i en risiko-gruppe, og særlig ille må det ha vært på Bryn, hvor det ikke fantes muligheter for å vaske hendene på arbeidsstedet.

På det store agitasjonsmøtet i Arbeidersamfunnet den 31. oktober talte blant annet dr. Oscar Nissen om fosfornekrosen, og sa at **"disse arbeiderkvinner satte under sin gjerning helbred, ungdom, skjønnhet ja, livet på spill"**, og han gikk skarpt til felts mot dem som hevdet at det bare var "noen få" som fikk nekrose, selv kjente han "en rekke" som måtte på sykehus for meisling. Og avisen "Social Demokraten" – forløperen for dagens "Dagsavisen" – skriver i forbindelse med at noen svenske pakkersker reiste hjem at **"de**

kom hit for 3 – 4 år siden, unge og friske; som menneskelige vrak vender de tilbake, tannløse, trangbrystete, med ødelagte for-døvelsesorganer og fattigere enn noen sinne".

Det er viktig å huske at det uteluk-kende var Pakkerskene som gikk ut i streik den 23. oktober 1889, og med dette stanset også driften ved fabrikkene. Det ble samlet inn penger til disse jentene, slik at de fikk streikebidrag. De aller fleste jentene var unge og ugifte, mens mennene, som nå mistet arbeidet og heller ikke fikk noe streikebi-drag, stort sett var familieforsør-gere. Disse kom nå i en fortvilet situasjon, og som vi skal se, det var av hensyn til disse at streiken ble avblåst, uten at de streikende hadde oppnådd noe særlig.

En annen gruppe som mistet sine inntekter på grunn av streiken og som heller ikke fikk noe bidrag, var eskelimerne, det vil si de som jobbet hjemme med å lime sammen fyrstikkesker for fabrikkene. De

som hadde slikt arbeid, var ofte fattige enker med småbarn eller andre fattighusstander. Eskene var laget av finskåret finer, og limerne hentet råmaterialene på fabrikkene. Betalingen var så som så. Man fikk 55 øre per 1000 esker, og man skulle være rappfingret for å klare en dagslønn på 55 øre. Inneklimaet ble også ille på grunn av limlukten, og den var særlig kraftig når eskene ble tørret. Da fyrte man det man kunne i ovnen, samtidig som vinduene ble lukket. "Social Demokraten" skriver: **"Er ikke disse hjem pesthuler fra før, så er det klart at de blir det ved slikt husflidsarbeide"**.

Mormoren min, Bertha Emilie (1877 – 1951), var fattigjente fra Sagene. Faren hennes, som var skipstømmermann, døde ung, og oldemor Caroline Sørensdatter satt igjen med en ungeflokk. Det var jo skam å gå til fattigforstanderen for å få hjelp, så hun prøvde å livnære seg så godt som mulig ved diverse jobber; dette gjaldt selv-

sagt også barna. Mormor fortalte meg at hun som barn blant annet hadde jobbet på teglverk med å glatte murstein i formene, og en viktig attåttnæring var liming av fyrstikkesker. Hun måtte stå tidlig opp for å lime esker sammen med sin mor og søsken før hun gikk på skolen, og når hun kom hjem, var det og lese litt lekser, men så var det i gang med limingen igjen utover kvelden. Lek ble det lite av. Mormor fortalte meg at de fraktet de ferdiglimte eskene i en tom barnevogn opp til Grønvold.

Det var onsdag den 23. oktober 1889 at streiken begynte. Den utløsende årsak var lønnsnedslag på 20 %. Jentene hadde streiket tidligere også, som i 1886, mot en lønnsreduksjon på 15 øre – (nesten et brød), men jentene gav seg da eierne truet med å legge ned fabrikken. Også året før hadde jentene gjennomført en mislykket streikeaksjon.

Streiken startet blant jentene på Bryn, som spontant la ned arbeidet. Så gikk de i samlet flokk til Grønvold, hvor de ropte hurra og oppfordret Grønvold-jentene til å gjøre felles sak med dem, noe som også skjedde, og fra neste dag var streiken effektiv. Totalt hadde 368 pakkere lagt ned arbeidet, 266 fra Grønvold og 102 fra Bryn. Sett med våre øyne var det en underlig streik. Jentene gikk simpelthen hjem, de hadde ingen fagforening eller organisasjons-erfaring, det var ingen streikeledelse, og heller ikke formulert noe streikegrunnlag i form av krav til fabrikkene. Men dagen etter dukket den reddende engel opp i skikkelse av Carl Jeppesen, redaktør av "Social Demokraten", mannen som i 1917 skulle bli arbeiderbevegelsens første ordfører

i hovedstaden. Som avismann dro han torsdag opp til Grønvold for å skaffe opplysninger om hva som foregikk, og han treffer noen streikende jenter. Alt var fullstendig kaotisk. Nå er det Jeppesen og "hans venner" som overtar ledelse av streiken. Carl Jeppesen skjønte at denne aksjonen kjapt ville bryte sammen hvis det ikke ble utbetalt streikebidrag til jentene, og han satte seg i spissen for innsamling. Den 27. oktober 1889 sto en oppfordring i hans avis: **"Gi bidrag til Fyrstikkpakkernes streik og organisasjon"**, dette på tross av at ingen fagforening på det daværende tidspunkt var stiftet. Jeppesen fikk samlet de streikende til møte på Etterstadsletta lørdag den 26. oktober. Det er her viktig å være oppmerksom på at det hadde vært en dramatisk typografstreik i Kristiania fra 2. mars til 5. juli, trolig den første arbeidskonflikten som gikk for seg i fullt organiserte former, med fagforening og streikeledelse, streikebidrag og demonstrasjoner og aksjoner, blant annet mot streikebrytere. Grunnen til at denne streiken brøt sammen var at typografene ikke hadde god nok økonomi til å fortsette å utbetale streikebidrag. Som redaktør i "Social Demokraten" hadde selvsagt Jeppesen fulgt denne streiken på nært hold, og det var nettopp de erfaringene som ble høstet ved denne konflikten som han stilte til disposisjon for fyrstikkjentene.

Møtet på Etterstad samlet om lag 200 pakkere og en del mannlige fyrstikkarbeidere. Jeppesen ledet møtet og sa blant annet at han og "hans venner" ville hjelpe jentene, og han spurte dem om de ville streike. "Ja" ble det ropt fra samtlige. Så sørget han for at det ble valgt en streikekomité med tre

jenter fra Bryn, tre fra Grønvold, pluss Helle Devold med Carl Jeppesen som ansvarlig for innsamlingen av penger og den kjente, radikale legen Oscar Nissen som sekretær. Før de gikk fra hverandre ropte de fremmøtte "hurra".

Carl Jeppesen og kretsen omkring ham bygget nå opp streikevilje og streikeevne blant jentene. Allerede neste dag – søndag 27. oktober – samlet han dem til et nytt møte i den såkalte "Knudsesalen", som lå i Trondheimsveien 27. her møtte 278 jenter frem. Først talte Oscar Nissen om deres kår og om nødvendigheten av å stå sammen, så Helle Devold og til slutt Carl Jeppesen som redegjorde for streikekomiteens arbeid. Det er her viktig å være oppmerksom på hvilket moderne virkemiddel Carl Jeppesen tok i bruk, først bevisstgjøring så aksjon. Det ble også agitert sterkt for at jentene skulle danne fagforening, eller som Jeppesen uttrykte det: **"Uten forening kunne de ikke få forbedret sin stilling, bare ved en forening fikk de makt og kraft til å utrette noe"**. På dette møtet ble også kravene til arbeidsgiverne formulert:

- arbeidstid fra 7-19, med 1 times pause
- 7 øre per gross pakkede fyrstikker, det vil si et tillegg på 1 øre
- avskaffelse av mulktssystemet
- vann, såpe og håndklær skulle være til arbeidernes disposisjon på Bryn.

Det må jo sies at disse kravene var mer enn beskjedne.

Mandag den 28. oktober dannet jentene sin fagforening. Ingen av dem syntes de var i stand til å ta ledervervet, så til det valgte de den radikale forfatteren og

journalisten Margrete Vullum. Stiftelsesmøtet ble holdt i Lakkegata 3, og det var Helle Devold og Hulda Jeppesen som hadde tatt initiativet til dette. Dagen etter ble "Grønvold Fyrstikkarbeideres Fellesforening" grunnlagt, der også mennene var med.

Tirsdag 29. oktober var det et nytt møte. Streikekomiteen sørget hele tiden for å holde streikeviljen varm ved stadig å arrangere møter. Jentene fikk nå rede på at komiteen hadde vært i kontakt med arbeidsgiverne, men ingen ting var kommet ut av det. Det ble nå bestemt at de skulle gå i demonstrasjonstog opp Karl Johans gate neste dag, og på torsdag ble det første, store agitasjonsmøtet holdt i Arbeidersamfunnets store sal, der blant annet Bjørnstjerne Bjørnson talte. Kvinnesaksforeningens leder, Ragna Nielsen, var også til stede, og hun opplyste at hennes organisasjon ønsket å avholde et eget kvinnemøte med de streikende. Nå stod det også et opprop i "Social – Demokraten": **"Alle kvinner oppfordres til på det kraftigste å støtte og arbeide for støtte til de streikende kvinner ved fyrstikkfabrikkene. Det må ligge i enhver arbeiderkvinnes interesse at dette første forsøk fra**

kvinnenes side på å reise seg til selvstendighet og kamp for bedre kår må lykkes; og på dere, utenforstående kvinner, beror det ikke så lite. Hjelp med pengebidrag og fyrstikkarbeiderskene vil vinne; det første skritt til å reise kvinnen opp fra hennes nedverdiggende, undertrykte stilling vil lykkes, lykkes ved henne selv"

Og etter som tiden gikk strømmet pengene inn, totalt i underkant av 14.000 kroner. Til og med en aksjonær ved Grønvold sendte penger til streikekomiteen, og med den sympati som fyrstikkarbeiderskene fikk langt utenfor arbeiderklassens rekker, ble det utdelt streikebidrag under hele konflikten. Da streiken ble avblåst i begynnelsen av desember, hadde streikekomiteen penger igjen, som ble overlatt til arbeiderskene ved Christiania Seilduksfabrikk, som var i konflikt.

Onsdag 30. oktober gikk marsjen opp Karl Johans gate, og dagen etter var det store møtet i Arbeidersamfunnet: **"entré 25 øre. Dog mottas med takk også mer"**. Møtet var svært godt besøkt, og mange kom ikke inn. Første taler var dr. Oscar Nissen,

som innledningsvis tok for seg mulktssystemet, og deretter fosfornekrosen, som han demonstrerte ved å vise frem tre jenter, den ene nyansatt og sunn og frisk. Den neste var en som skulle opereres og få meislet bort en del av kjeven, den ene siden av ansiktet hennes var voldsomt opphovnet. Den tredje var en jente som tidligere hadde vært operert og som hadde fått ansiktet fryktelig vansiret.

Oscar Nissens demonstrasjon av fosfornekrosen kom som et sjokk på forsamlingen, der det også satt mange som så langt fra hadde noen arbeiderklassebakgrunn. "Social – Demokraten" skrev: **"Det virket forferdelig. Man opplever sjelden et tristere syn."** Det ble dødsstille i den svære forsamlingen. En mengde kvinner kunne ikke holde tårene tilbake, men hulket". Hovedstadens Venstre- aviser var sympatisk innstilt til streiken, og Verdens Gang skrev: **"Den stemning som var over forsamlingen ved dette syn, var slik at tilsynelatende hardbarkedde menn fikk tårer i øynene"**.

Var det noe som økte sympatien for de streikende kvinnene langt inn i borgerskapets rekker, er det nettopp dr. Nissens demonstrasjon av fosfornekrosen.

Deretter holdt Bjørnstjerne Bjørnson en av sine store taler og appellerte til folks samvittighet om å støtte de streikende. Og på dette møtet erklærte han seg nærmest som sosialist: **"Denne streik og streiker etter denne og alle senere streiker, de skal tvinge arbeidsgiverne til å gjøre det rette. Jeg tror at dette med streiker er en ren velsignelse. De er i stedet for det som er hardt, i stedet for revolusjon – de er en ren velsignelse, tror jeg. Nå banker det ganske forsiktig – med en fyrstikkpikes**

finger, men neste gang blir det med en manns knyttneve, og neste gang igjen med en slegge”.

Både Margrete Vullum og Ragna Nielsen holdt innlegg, og møtet ble avsluttet av Carl Jeppesen som appellerte om økonomisk støtte til de streikende. Noen dager senere var det igjen møte i Arbeidersamfunnet, denne gang bare for kvinner.

Medfølelsen med de streikende spredte seg også til byens kunstnere. Det som nemlig alle innså, var at forutsetningen for at fyrstikkjentene skulle føre streiken til seier for sine svært moderate krav, var en velfylt streikekasse. Søndag 3. november var det konsert i Festningens gymnastikksal – den var stilt gratis til disposisjon av Akershus` kommandant. Her opptrådte Agathe Backer Grøndahl, Gina Oselio og ekteparet Lammers. Etter denne konserten ble 1000 kr. overlevert til streikekomiteen. Senere ga også en del av skuespillerne ved Christiania Teater en forestilling til inntekt for

de streikende, og pianisten Erica Nissen holdt konsert for å støtte jentene ved fyrstikken.

Streiken synes fullstendig fastlåst. Det kom i pressen den 10. november oppslag om at fabrikkene på Bryn og Grønvold nå ville nedlegge bedriftene, en trussel som selvsagt hadde til hensikt å svekke streikeviljen. Trusselen om nedleggelse førte til et meget uheldig initiativ fra Norsk Kvinnesaksforbund. De tok på egen hånd kontakt med de streikende enkeltvis for å overtale dem til å gå tilbake til arbeidet, siden fabrikkene ellers ville bli nedlagt. Dette initiativet ble avvist av jentene, som nå var blitt så bevisst at de utelukkende forholdt seg til sin egen streikekomité. Og streikekomiteens mottrekk mot trusselen om nedleggelse var å gi utenbys eller svenske jenter penger slik at de kunne reise hjem: *”Ved dette kommer de to fabrikkene til å miste noen av sine flinkeste pakkersker”*. De streikende ble holdt aktive og motiverte blant annet ved demonstrasjonstog, og mandag

18. november marsjerte de igjen, denne gangen over østkanten, med en ny fane i spissen:

**INGEN SEIER UTEN KAMP!
INGEN KAMP UTEN PENGER!**

Det ble holdt et nytt, stort agitasjonsmøte i Arbeidersamfunnet, og nok en gang er blant annet Oscar Nissen, Bjørnstjerne Bjørnson og Carl Jeppesen i ilden for fyrstikkarbeiderskene. De som nå hadde deltatt i demonstrasjonstogene, var de streikende selv. Men søndag den 24. november ble det arrangert et nytt tog fra Jernbanetorget til Etterstadsletta, og her ble alle byens arbeidere oppfordret til å delta. På Etterstad deltok om lag 10.000 mennesker i masse møtet, og i toget hadde 10 fagforeninger marsjert, sammen med to musikk-korps – og i spissen gikk de streikende fyrstikkpakkere. På Etterstad talte blant annet Oscar Nissen, Christian Holtermann Knudsen og Carl Jeppesen. Her ble det også vedtatt en resolusjon til statsmyndighetene med krav om forbud mot fosforstikkeproduksjon og liknende *”helsenedbrytende arbeid”*.

Det ble på nytt kontakt mellom partene i konflikten, og torsdag 28. november skrev Carl Jeppesen i *”Social-Demokraten”*: *”De som lider under denne streiken er de mannlige arbeidere og deres familier. (...) Det har vært sørgelig å høre på de nødlidendes jammer og klage”*.

Og nå skjedde det noe overraskende. Lørdag 30. november holdt jentene på Bryn streikemøte, hvor de vedtok å gå tilbake til arbeidet fra mandag 2. desember, og dette til tross av at de ikke hadde fått noe bindende løfte fra fabrikk-

ledelsen for eksempel om økte lønninger, noe som var en viktig del av streikegrunnlaget. I "Social - Demokraten" søndag 1. desember hadde Jeppesen en kommentar der han anbefalte jentene å gå tilbake til arbeidet. Torsdag 12. desember kunne avisene meddele at "streiken var over". Nå hadde også Grønvold – jentene tatt opp arbeidet. Det eneste de hadde oppnådd var at det urimelige mulktssystemet skulle endres, ved forsentskomming skulle betales 20 øre, som tilfalt arbeidernes sykekasse.

Det kan jo virke gåtefullt at fyrstikkpakkere gikk tilbake til arbeidet, all den stund de bare hadde fått nokså vage løfter om forbedringer, blant annet om lønnsøkning, og det eneste konkrete de hadde oppnådd, var endringen i mulktssystemet. Videre er det klart at sympatien for de streikende var stor i byen, langt inn i det liberale borgerskapets rekker, og bidrag kom flittig til streikekomiteen. Det var derfor brukbar økonomi i streiken, og vi har sett at penger ble overlatt til de streikende kvinner ved Seildugen.

Grunnen til at de gikk tilbake til arbeidet, hadde trolig bare én årsak: hensynet til de mannlige arbeiderne, som var blitt gående uten inntekter under streiken og som gjerne hadde kone og barn å forsørge. I et oppsett i "Social – Demokraten" torsdag 12. desember "Til publikum" – skriver "samtlige arbeidere ved Grønvold Tændstikfabrik":

"Idet vi beslutter å ikke fortsette den kamp lenger som vi siden 23. oktober har ført med styrelsen for Grønvold Tændstikfabrik, bringer vi alle de som har vist

oss sympati og ytt oss støtte, vår hjerteligste takk. Sympati og vennlighet var noe for oss fattige piker så fremmed at vi lenge forundret oss over at det var folk som ville tenke på oss, tale vennlig om oss og hjelpe oss. Nå begynner vi å forstå at vi har verd som mennesker vi også. Hva som er gjort for oss disse ukene kan vi aldri glemme; det forekommer oss som var vi våknet av en lang søvn. Grunnen til vår beslutning om ikke å fortsette streiken inntil vi hadde fått alle våre krav gjennomført, er flere; den viktigste er allikevel at vi ser hvorledes de mannlige arbeiderne lider under streiken, nemlig de mange gifte og deres familier. Vi vil ikke gjøre den forestående julehøytid verre for dem enn den allminnelig er for arbeiderne. Vi oppgir altså den lønnsforhøyelsen vi hadde krevd, så meget mer som det er vår faste overbevisning at vi med vår organisasjon som støtte, senere med større letthet vil kunne få den gjennomført".

Pakkere gikk avblåste altså streiken i solidaritet med sine mannlige arbeidskamerater.

Fyrstikkpakkereenes streik i 1889 peker på mange måter fremover; den tar "moderne" virkemidler i bruk som faglig organisering og skikkelig streikeledelse. Den er også den første store kvinne-streiken i byens historie. Bevisstgjøring i form av streikemøter og demonstrasjoner er viktig, samtidig som arbeidskonflikten fikk bred oppmerksomhet langt utenfor arbeiderklassens rekker. Av sentral betydning for at jentene holdt ut så lenge som de gjorde, var streikekassen, som altså ikke var tom da jentene gikk tilbake til fabrikkene.

En annen side ved denne arbeidskonflikten var at den skapte sympati og forståelse også innenfor borgerskapet. Streiken ble altså ikke bare sett på som lønnskamp, men som et nødrep fra fortvilte kvinner som arbeidet under forhold som man knapt kunne tenke seg. Dette gjaldt først og fremst fosfornekrosen, men det dukket også opp andre ankepunkter, som barnearbeid og det nedverdiggende mulktssystemet. Streiken førte til at "det sosiale spørsmål" som man kalte det ble satt på dagsorden.

Som et klart resultat av denne konflikten kom en kongelig resolusjon året etter med forskrifter for fyrstikkfabrikkene, med blant annet forbud mot matspising i produksjonslokalene, med krav om bedre ventilasjon og hygiene blant de ansatte.

Allerede i 1885 hadde Venstre-regjeringen nedsatt den såkalte arbeiderkommisjonen, som skulle komme med forslag for å bedre arbeidernes situasjon. Det er å tro at den oppmerksomhet som både barnearbeid som arbeidsmiljø fikk ved streiken i 1889, også bidro til to relativt stramme lover fra 1892, den ene om fabrikktilsyn, som blant annet begrenset barnearbeid, for eksempel slik at barn under 12 år ble forbudt å jobbe i fabrikker; den andre loven om tilsyn med arbeidere i fabrikker, som inneholdt en lang rekke bestemmelser om arbeidsmiljøet, som lufting, renhold, om sunnhetsfarlige gasser, i det hele tatt flere tiltak som tok sikte på å bedre innemiljøet på bedriftene.

Historen om en yrkesskade

Av Leon Larsen

De fleste kjenner til at vi i 1990 fikk en lov om yrkesskadeerstatning. Loven innebærer at alle ansatte som blir skadet på jobben har krav på erstatning på visse betingelser. Disse går ut på at skaden må ha skjedd under utførelse av arbeidet, at den er av en viss størrelsesorden - medisinsk minst 15 % - og at den er varig. Den skadde selv har den såkalte bevisbyrde for at han er blitt skadet. Men mange av dem som er blitt skadet har fått erfare at det å få erstatning er ingen enkel sak. Tvert imot - det kan være en prosess så tung og så vanskelig at mange rett og slett gir opp. Denne artikkelen handler om et tilfelle hvor yrkesskaden nesten ødela livet til en mann.

Denne var i 30 års alderen og arbeidet i et stort kjøpesenter i Bergen. Han var sværbygget og kraftig, han trente og var utkastet på en restaurant på kveldstid. Han hadde en fysikk som gjorde ham velegnet til tungt kroppsarbeid. Arbeidet besto i å flytte på og pakke deler til kjøkken. Men han hadde et handikap, nemlig en ryggglidelse som tidvis kunne bli smertefull og også medføre sykemeldinger. Men lidelsen var ikke verre enn at han kunne leve med den og klare jobben sin. Han var ikke verre stillet enn mange andre med tungt arbeide.

Men etter å ha jobbet der i 7-8 år skjedde en ulykke. En tung del av materialet til et ferdigkjøkken falt over ham og traff ham i ryggen.. Ved ulykken ble ryggglidelsen forverret dramatisk; han gikk inn

i en svær smertetilstand som umuliggjorde videre yrkesaktivitet, og han ble sykemeldt. Etter utløpet av sykemeldingsperioden gikk han over på medisinsk attføring og mottok såkalte rehabiliteringspenger. Dette forutsetter at den skadde er under behandling med utsikt til bedring. Men han ble ikke bedre. Skaden satt i selve ryggraden, og slike skader er som regel varige. Det er sjelden at de kan bedres ved operasjon, og selv ved operasjon er ikke resultatet garantert. Men inntil hans medisinske tilstand var avklart og han eventuelt ble uføretrygdet, måtte han holde det gående så godt han kunne. Han hadde hjemmевærende kone og tre små barn å forsørge. Foreløpig levde han altså på rehabiliteringspenger. Han oppsøkte sosialkontoret hvor han fikk en kjølig mottakelse, noe som sannsynligvis hadde sammenheng med at han var svær og kraftig og i det ytre virket absolutt frisk. Ved kontoret tenkte man antagelig at når man ser frisk ut så er man frisk. Bidraget herfra var beskjedent og kortvarig. Hans økonomiske situasjon ble etter hvert desperat. Regningene strømmet på og han klarte ikke å betjene huslånene. Så måtte han selge leiligheten sin for å unngå tvangssalg. Han sto så uten bolig med sin familie. Men så fikk han uventet hjelp i form av å få låne vederlagsfritt en bolig i Spania. Der var dessuten leveomkostningene lavere enn her, og klimaet ville virke gunstig for ryggproblemet. Han reise så ned dit med sin familie. Frem til dette tidspunkt hadde han fortsatt mottatt rehabiliteringspenger fra trygdekontoret. Men da dette fikk vite

at han nå bodde i Spania, stanset de utbetalingene. Begrunnelsen var at han ikke hadde søkt om tillatelse til å flytte dit og samtidig oppebære rehabiliteringspenger.

Så krevde han erstatning under lov om yrkesskadeforsikring. Forsikrings-selskapet krevde å få utlevert alle medisinske dokumenter; trygdemappen, legejournaler, yrkeshistorikken m.m. Og her sto det at han hadde en ryggglidelse også forut for ulykken. Selskapet grep fatt i dette og nektet erstatning med den begrunnelse at skaden var gammel og at dette var grunnen til invaliditeten og ikke ulykken. Selskapet hevdet at lidelsen ikke skyldtes arbeidsulykken men var en forverring av den gamle ryggskaden, og følgelig kom han ikke inn under lovens bestemmelser.

Arbeidsgiveren hadde tegnet en såkalt personaleforsikring for de ansatte. Denne ville gi en skadet ansatt en livsvarig pensjon, altså en forsikringsordning i tillegg til den han eventuelt hadde krav på etter lov om yrkesskadeforsikring. Han søkte selv om pensjon, og fikk først et ja. Men så fikk selskapet kunnskap om ryggglidelsen, og i nytt brev avslo kravet med den begrunnelse at ryggglidelsen var gammel og hadde vært der hele

tiden, og var ikke forårsaket ved ulykken. Vår mann sto så helt uten midler, det som reddet ham fra dag til dag var bidrag fra familie og venner, og dessuten at han fikk fri medisinsk behandling fra et norsk helsesenter på stedet. Men han kunne ikke belaste familie og venner ubegrenset. Gjennom sin advokat tok han opp en dialog med trygdekontoret. Saksbehandleren der var slik som offentlige funksjonærer bruker å være - det er lover, forskrifter, rundskriv og skjemaer som avgjør og ikke tilstanden til den skadde. Vår man dokumenterte til overmål gjennom nye legeerklæringer fra Spanie at han var alvorlig skadet og at skaden sannsynligvis ville bli varig, men saksbehandleren krevde at han skulle komme tilbake til Norge og derfra søke om videre rehabiliteringspenger.

For så vidt gjaldt yrkesskadeerstatningskravet tok advokaten tok opp saken med forsikringsselskapet som var ansvarlig etter loven. Her var nok tvil til stede - mannen hadde fungert yrkesmessig i 7.-8 år. frem til ulykken, og da måtte ulykken og ikke den gamle lidelsen være avgjørende. En rygglidelse som man kunne leve og fungere yrkesmessig med var en ting, mens en invalidiserende ulykke var noe helt annet. Selskapet innså at saken var tvilsom og ikke så opplagt som det først hadde ment, og gikk med på et forlik men med en sum som lå langt under det beløp som han skulle ha hatt forutsatt full aksept som yrkesskade. Men vår mann kunne ikke vente, og langt mindre ta en rettssak. Han slo til, og mesteparten av beløpet gikk med til å betale tilbake lån. Og dermed var den saken avsluttet.

Advokaten tok så opp spørsmålet om personalforsikringen. Selskapet opprettholdt avslaget, og saken ble brakt inn for Forsikringsklagekontoret. Der står saken nå. Men selskapet har meddelt at det vil vurdere kravet på nytt, noe som gir et visst håp. Fastholder selskapet likevel nektelsen, må Forsikringsklagenemnda ta standpunkt og gi en uttalelse.

I forhold til trygdemyndighetene var situasjonen verre. Saksbehandleren holdt på sitt - formalitetene kom først, så fikk det heller være så som så med lidelsene. Men så tok sjefen ved trygdekontoret saken i egne hender, og det siste er at vår mann har fått innvilget tidsbegrenset uførepensjon. Men det er ingen tvil om at vår mann aldri vil kunne komme tilbake i yrkeslivet, og han er så skadet at han heller ikke kan attføres til noe yrke. Slik at han vil nok bli permanent uføretrygdet.

Man kan trekke lærdommer av et tilfelle som dette. Man må ikke gi opp når et forsikringsselskap avslår et krav. Selskapene er forretningsforetak, de betaler ikke uten at de er helt sikre på at de må. (se her min artikkel i Syndrom, for desember 2004) Er det tvil om et krav er berettiget, slik som i tilfellet her, vil likevel mange saksbehandlere avslå kravet med den begrunnelse at det ikke er dekningsmessig. Ikke rent sjelden avviser en saksbehandler et krav og skriver som om det er opplagt at skadelidte ikke har noe å fare med. Og dette gjør saksbehandlere

ren selv om han forstår eller må forstå at saken er tvilsom og at det må nærmere utredning til før det kan sies med sikkerhet om skadelidte har et holdbart krav. En saksbehandler som har etikken i orden vil måtte innrømme det når det er tvil omkring et krav og også meddele dette til skadelidte.

Når det så gjelder krav mot trygdemyndighetene, må man bare stå på. De bevilgende myndigheter klager over at for mange ender opp med uføretrygd og at dette blir for dyrt for trygdebudsjettet. Trygdekontorene følger opp og praktiserer regelverket med stor strenghet. Men erfaringen viser at selv om man får et nei så er ikke alt håp ute. Det er jo ikke slik at de yrkesskaddes lidelser avpasses etter de bevilgende myndigheters politikk til enhver tid. Og det er Folketrygdloven som gjelder og som avgjør saken, og ikke hensynet til kravene fra de bevilgende myndigheter. Man må få etablert en dialog med trygdekontoret. Fører ikke dette frem, har man klageadgangen til fylkestinget og videre til Trygderetten. Og ved avslag her kan saken bringes inn for de vanlige domstoler.

Som vi ser - å oppnå det man har krav på er som regel ingen kurant sak. Det blir nesten alltid et spørsmål om å kjempe for sin sak. Man må bare stå på slik som vår mann her gjorde. Men man bør bruke faglig bistand, å forsøke å drive sin sak selv fører som regel ikke frem.

Ved å annonsere i Syndrom når du fram til arbeidsmiljøskadde og fagpersonell over hele landet.

Har du en eller flere i din omgangskrets som du har mistanke om kan ha et uheldig arbeidsmiljø omgitt av helseskadelige stoffer.

Tips dem om A.L.F - www.alfnorge.no

Har jeg krav på erstatning? Utvalgt samarbeidspartner for A.L.F

personskade
trafikkskade
yrkesskade
pasientskade
forsikringsrett
bolig- og eiendomsrett
arbeidsrett
barnerett/-vern
arve- og familierett
alminnelig praksis

Trenger du hjelp i den forbindelse, ta kontakt med vårt kontor for en uforpliktende samtale!

I de fleste tilfeller vil du ha krav på full eller delvis dekning av advokatutgifter fra forsikringselskap eller andre rettshjelpsordninger.

55 90 85 80
Faks 55 90 85 81

E-post: post@drageset-preto.no
www.drageset-preto.no
Kroepeliengården
Strandgaten 18, 5013 Bergen
Advokatfullmektig Erik Johan Mjelde

Advokatene
Eva Drageset & Siren Preto ANS
Medlemmer av Den Norske Advokatforening
Medlemmer av Den Norske Advokatforening

Når jeg blir voksen får jeg skjegg og briller
betaler skatt og leser en avis.
For maven tar jeg ofte mavepiller, men barna får en krone hver til is.
Når jeg blir voksen har jeg barn og kone;
de kommer til meg og får hver en krone.
Men jeg vil aldri spise fiskesuppe, og jeg kan skjønne for jeg vet at jeg har rett,
men tilgir alle, og jeg sier: Tuppe, jeg går og legger meg for jeg er trett.
Jeg har det stritt, men ofrer meg for dere,
og kom ikke med fiskesuppe mere!
Forresten tror jeg heller jeg vil være en farlig trollmann eller negerprest, og ingen dumme lekser vil jeg lære men jeg vil ha en lasso og en hest.
Om noen binder far til marterpelen befrir jeg ham. Men først skal han bli fælen.

Arnulf Øverland

Utvalgt samarbeidspartner for A.L.F

ADVOKATFIRMAET
NORMAN & CO ANS

ETABLERT 1878

**Helge Husebye Haug
Kjell Inge Ambjørndalen
Jane M. Ytreøy Grøndalen**

M.N.A

E-mail: advokatfirmaet@norman-co.no
www.norman-co.no

PERSONSKADE
YRKESSKADE
PASIENTSKADE
FORSIKRING
PROSEDYRE

Kontoradresse:
Huitfeldtsgt 4
0253 Oslo

Telefon
22 12 11 80

Telefaks
22 12 11 90

Vil ikke utrede kvikksølvskader

Storingsflertallet vil ikke pålegge regjeringen å utrede sammenhengen mellom kvikksølv og helseskader hos tannlegeassistenter.

Av Geir Rommetveit og Ingvil Teige Stiegler, NRK

De rødgrønne partiene; Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet ville ha en slik utredning etter alle påstandene om helseskader blant tannlegeassistenter. Men Fremskrittspartiet støtter regjeringspartiene. Storingsrepresentant John Alvheim (FrP) mener det ikke er en vitenskapelig bevist sammenheng mellom kvikksølv og helseskader.

Ikke godt nok

- Det er ikke godt nok dokumentert at tannlegeassistenter er eksponert for amalgam med helseskadelige virkning, sier John Alvheim.

- Betyr det at du ikke legger vekt på uttalelsene vi har hørt fra tannlegeassistenter?
- Det er jo ikke vitenskapelig dokumentasjon.

En skikkelig gjennomgang

- I alle andre sammenhenger er kvikksølv noe av det giftigste vi kan tenke oss. Vi må få en skikkelig gjennomgang, ikke bare på grunn av det som er blitt påpekt av de som er syke, men også fra Universitetet i Bergen, sier forslagsstiller i Stortinget, Ola D. Gløtvold (SP).

Utvalgt samarbeids-
partner for A.L.F

15 års praksis innen:

- Erstatning
- Trafikkskader/yrkesskader
- Forsikring/trygd
- Arbeidsrett/mobbesaker
- Pasientskader
- Fast eiendom
- Ekspropriasjon

Askeradvokatene

**JØRGEN BUGGE &
JOHS. STRENGE NÆSS**
M.N.A. i kontorfellesskap

Smuget 1 - postboks 84 - 1371 Asker
Telefon 66 90 70 80 - Faks 66 90 70 81
E-post: jb@askeradvokatene.no

ADVOKATFIRMA

Wangensteen, Wigemyr & Co DA

Firmaet er blant de største advokatfirmaer på Sørlandet. Våre 10 erfarne advokater yter bistand innenfor de fleste rettsområder:

Alminnelig forretningsjus * Fast eiendoms rettsforhold
Odelsrett * Bygge- og reguleringsaker * Bobehandling
Erstatningsrett-personskade * Yrkesskader/-sykdommer
Forsikringsrett * Trygderett * Strafferett * Arbeidsrett
Skatte- og avgiftsrett * Familie, arv og skifte

Våre advokater:

* Reidar Wangensteen	* Johan F. Gjesdahl
* Helge Wigemyr	* Ivar Sveen
* Erik Eriksen	* Bjørgulv Rygnestad
* Yngve Andersen	* Anita Jarvoll Hekneby
* Kai Knudsen	* Erik Ottemo

Telefon 38 17 87 10 – Faks 38 02 04 58

Vestre Strandgt. 32, pb. 716, 4666 Kristiansand

ADVOKAT GRUPPEN
SAMARBEIDENDE ADVOKATER
TØNSBERG-SKIEN-ARENDAL-KRISTIANSAND-LISTA

Auglendsdalen 77
Postboks 3061, Hillevåg
4095 Stavanger
Telefon: 51 82 84 86
Telefax: 51 82 84 99
E-post: allservice@allservice.no
Foretaksnr.: NO 918 260 315 MVA

Offentlig sektor tar ikke ansvar:

Svikter yrkeshemmede

Nesten ingen som har vært på attføring får jobb i det offentlige. Stat, fylker og kommuner tar ikke ansvar for å sikre yrkeshemmede nye jobber.

Offentlig sektor gjør ikke jobben sin i forhold til de yrkeshemmede, sier direktør Johan Martin Leikvoll i Attføringsbedriftene.

Av Andreas Nielsen

Det viser ferske tall fra Attføringsbedriftene i NHO.

– Myten om det kyniske private næringsliv som ikke tar samfunnsansvar, er feil. Det er offentlige virksomheter som ikke gjør jobben sin på dette feltet, sier direktør Johan Martin Leikvoll i Attføringsbedriftene, som er tilsluttet Servicebedriftenes Landsforening i NHO.

Som Dagsavisen tidligere har skrevet, er det nå for første gang flere yrkeshemmede – det vil si personer som trenger økt kompetanse eller ekstra tilrettelegging før de kan stille seg i jobbkøen – enn det er ordinære arbeidssøkende. For mange er attføring eneste mulighet for å komme tilbake i arbeidslivet. Men å få attføringsplass er bare en begynnelse. Den store utfordringen er å få jobb etter endt attføring.

– Av dem som er på attføring, får mellom 40 og 50 prosent jobb.

Verstinger

Men svært få av dem havner i offentlig sektor, sier Leikvoll, og slår i bordet med følgende tall:

- 83 prosent fikk ordinær jobb i det private.
- 12 prosent gikk til ordinær jobb i kommunal sektor.
- 2 prosent fikk jobb i et fylke.

- 3 prosent havnet i statlig sektor.

– Det offentlige er faktisk «verstingene» i denne sammenhengen. Det er et paradoks at ikke offentlige virksomheter stiller mer opp. Det er nemlig nok av personer på attføring som har kompetanse som passer i offentlig virksomhet, kanskje særlig i kommunene, sier Leikvoll.

Han tror omstillinger, effektiviseringer og trange rammer må ta noe av skylda.

– Mange kommuner tør ikke å ansette folk som kommer fra attføring, fordi de har mer enn nok med de omstillingene som de er inne i. Men jeg tror også vi mange steder sliter med dårlige holdninger, sier Leikvoll.

Krysspress

Kommunesektoren selv avviser at det er holdningene det er noe i veien med.

– Holdningene er gode, og kommunene ønsker å ta samfunnsansvar. Jeg opplever også at man allerede gjør det i høy grad. For eksempel er en høy andel av dem som har redusert arbeidsevne, ansatt i den kommunale omsorgssektoren, påpeker direktør Bjørn Gudbjørgsrud i KS.

Han mener kommunesektoren er under et krysspress om både å drive mer effektivt og holde døra åpen for ansatte som trenger ekstra tilrettelegging.

– Antall årsverk i norske kommuner har gått ned de siste to årene, mens antall timeverk går litt opp. Det er åpenbart en konflikt mellom det å drive effektivt, og det å inkludere arbeidstakere med redusert arbeidsevne, sier Gudbjørgsrud.

Ønsker deres firma denne annonseplassen?

Ta kontakt med

Frode Steen Gunstensen

Telefon/-faks 71 26 50 82 Mobil 99 74 66 72

E-post: frode@alfnorge.no

Fargerike Buskerud

Tekst: Jan Arne Dammen

Foto: Jens Burud

Tradisjonen tro har A.L.F. Buskerud avholdt høstseminar, denne gangen var vi igjen på Oset Høyfjellshotell, som ligger på Golsfjellet. Også denne gang var vi heldige med været, og hva er vel mer oppbyggende enn sol og vakre høstfarger.

Høstfjellet gir mange fine fargeopplevelser i september.

Det var 34 medlemmer som fredag formiddag satte kursen til fjells. Vi var på forhånd enige om å stoppe og drikke kaffe ved Halligporten. Det er alltid trivelig å møtes slik langs veien, samholdet og kameratskapet styrkes ved felles samlinger.

Styret i A.L.F. hadde hørt rykter om at på Gol var der en kunstlysbutikk, som hadde stearinlys og saltsteiner fra Himalaya. Det påstås nemlig å gi god virkning på kvinner og menns potens? Når lyset tenes frigjøres negative ioner og skal også ha positiv virkning på psykisk helse. Vi kontaktet forretningen på forhånd og sikret oss 20 % rabatt på alle varer. Det var også kalt inn ekstra betjening

til vi kom, slik at handelen gikk raskt unna.

Vel framme på Oset Høyfjellshotell var vi klar for litt åndelig føde i møtesalen, hvor det ble en liten gjennomgang av helgens program og presentasjon av hverandre. Som tidligere seminarer vi har hatt, hadde vi fellessamlinger på lørdag formiddag. Etter lunsj la vi opp til timeavtaler, og dette er en meget viktig del av programmet. Det er ikke alle som vil sitte i plenum og snakke om sine problemer og da kan en samtale under fire øyne være til stor hjelp.

Samtidig kan de som er ferdig med sin sak, benytte mulighetene fjellet gir til tur og rekreasjon.

Som tidligere nevnt og som bildene viser viste fjellet seg fra sin beste side denne helgen, noe som vi visste å utnytte.

A.L.F. Buskerud er en sporty gjeng, og etter en liten pause i solveggen var det ut på tur.

a) Gutta på tur, b) God kveld Norge, c) Rikets tilstand

a) Desperado, b) Ligningssjef, c) Torpedo

Dette er noen av svaralternativene til spørsmålene som var hengt opp langs naturstien. Samtlige deltagere var med og diskusjonen gikk, for det var lagt inn noen lurespørsmål og spørreskjemaene ble flittig kryssset av.

Dette er etter vår mening like-mannsarbeid av beste merke.

Vi må rette en takk til Truls Reiersøl som også denne gang var med oss som foredragsholder. Hva han ikke vet om trygderettigheter, er ikke verdt å vite.

Gunnar Lærum følger med på at svarene blir riktig avgitt.

Kurt S. Pedersen, Willy og Rigmor Gustavsen, Astrid og Sverre Heimsvik halvveis i løypa.

NYTT FRA LOKALLAGENE

En pust i bakken foran lavvoen på Golsfjellet.

Kveldens scoop sto nestleder Jan Thomassen for, her i sving med syngedama.

Vi hadde en framføring på stor-skjerm av ”Konsekvenser av eksponering for løsemidler og andre helseskadelige stoffer” som var utarbeidet av Oddvar Petersen. Etterpå ble det diskusjon, og vi kom fram til at vi skal forsøke å komme i gang med foredrag og informasjonsarbeid, dette vil forhåpentlig gi oss noen kroner i kassa.

Tilbakemeldingene vi har fått, forteller at alle har hatt et utbytte av seminaret. Og på denne bakgrunn vil vi prøve å få til et lignende seminar også neste år.

Jeg vil benytte anledningen til å takke for fine ord og den fine høstbuketten. Men uten støtte og bidrag fra dere alle, hadde vi ikke fått til noe som helst.

PS! Vi kom hjem søndag, og allerede mandag var det medlemsmøte. Jeg var spent på om vi måtte drikke kaffen alene, men heldigvis møtte det opp over 20 stykker denne valgdagskvelden.

Vi minner om at A.L.F Buskerud har ukentlige kafémøter på Gulskogen kafé hver onsdag fra kl.12.00.

A.L.F Aust-Agder - hva skjer i lokallaget

Av Ole Stiansen

En situasjonsbeskrivelse av A.L.F. Aust-Agder sett med øynene til en som har vært med siden oppstarten for 17 år siden. (Mai 1988.)

Gjennom alle disse årene har undertegnede hatt ulike tillitsverv i lokallaget. Leder de første og kanskje noe turbulente årene (noen i styret hadde sin egen agenda), senere sekretær, og de siste 6 - 7 årene som kasserer.

Selv om det har vært både opp og nedturer, vil jeg beskrive aktiviteten i lokallaget som god og konstruktiv. Problemene de senere årene har vært å få inn nye folk til ulike tillitsverv.

Vi har en del år redusert styret til 3 medlemmer, men valgkomiteen lykkes med å få fylt opp et nytt styre på 5 og 2 varamedlemmer dette året.

En annen sak er at også medlemstallet er gått ned de senere år. De første årene vokste medlemstallet jevnt og trutt som naturlig var.

Vi fikk god pressdekning den første tiden, og det ble arrangert en rekke åpne møter hvor vi hadde besøk av en rekke "fagfolk" som orienterte om løsemidler og skadevirkningene disse kan medføre. Mange hadde savnet en slik forening og meldte seg ganske raskt inn som medlem.

Senere har det dessverre vist seg at mange bare har vært medlem i en kort periode, for når de har fått godkjent skaden og fått sin erstatning, har de ikke lenger behov for å være medlem og av den grunn

falt ut av medlemslistene p.g.a. manglende betaling.

Medlemsmøtene hadde også bedre oppslutning før i tiden enn hva tilfellet er nå med alt fra 5 til 15 medlemmer på møtene. Den samme trenden gjør seg også gjeldene når vi inviterer til turer, juleavslutning og lignende.

Tidligere i år sendte styret ut brev til alle medlemmene med en oversikt på all aktivitet som er planlagt for inneværende år.

Vi håper flere vil slå til på invitasjonen som vil bli sendt ut senere med mer detaljert informasjon.

Da vi var på weekend tur til Daftø i Sverige i fjor høst, med nesten en helt gratis tur, som dekket reise, overnatting og mat, var vi bare 10 medlemmer som reiste.

At det ikke er flere som blir med har ofte forundret oss i styret, men vi som reiser har det i hver fall veldig trivelig sammen.

I år er det også planer om en slik tur, denne gangen går turen til Tanum Strand ved Grebbestad i Sverige. Det er allerede booket overnattingsplasser. Dette stedet har vi også vært på tidligere, et meget trivelig sted med eget hotell og mange bra hytter.

Av andre aktiviteter kan nevnes at A.L.F. Aust-Agder skal invitere til både sommeravslutning med grilling og forhåpentlig også et julebord når den tid kommer.

De siste 2 årene har lokallaget samarbeidet med NHF Arendal om en felles juleavslutning. Dette har vist seg å være en grei løsning, da det ellers ville blitt for

få å arrangere et julebord for. Vi leier eget lokale, får maten fra et Cateringselskap og har alt fra underholdning, konkurranser og god stemning.

Selv om økonomien i lokallaget er god, er det klart at styret ikke i fremtiden kan operere med altfor mange nesten gratis turer. Dette har vært diskutert og vi kommer nok til å kreve en høyere egenandel på årets aktiviteter.

Når det gjelder inntektsbringende tiltak har vi i flere år vært så heldige å få god støtte fra diverse fagforeninger når vi har sendt ut søknader.

Dessuten har vi vært med på et Bingosamarbeid med IK Finans der vi tross alt har blitt tildelt spilletid selv om vi egentlig ikke har vært berettiget til det.

Vi er blitt prioritert lavt, men vi får 5 spilleomganger i året som utgjør en inntekt på ca. 6 - 7000 kr.

Styret og medlemsmøtene holdes på Myratunet Bo - og Omsorgsenter hvor vi også disponerer et kontor. Dette holder vi åpent 2 timer annenhver tirsdag.

Kontoret benytter vi helt gratis av Arendal kommune, noe som vi selvfølgelig setter stor pris på og som vi er veldig takknemlig for.

Kontoret har dessverre ikke så mye besøk av medlemmer og andre som vi kunne ha ønsket, men det hender av og til at det kommer noen inn for å få råd og veiledning i forbindelse med arbeidsskader.

På dette området kunne vi sikkert vært flinkere til å profilere oss utad.

A.L.F Telemark

Vi sender en hilsen til hvert enkelt medlem over hele landet. Været har vært skiftende i sommer, men ifølge værmeldingene, som alle følger med på om sommeren, så det ut til at hvert fylke fikk i hvert fall noen soldager. Østfold fikk sin rikelige del av nedbøren en stund registrerte vi. Men alt i alt håper vi på at dere alle har fått noe ut av sommeren. Vi regner med at dere i likhet med oss er i ferd med å samle troppene til høstsesongen. Det har vært mye å forholde seg til i år 2005. Stortingsvalg og valgkamp ikke minst. Vi bestemte derfor at første samling i laget måtte bli etter Stortingsvalget, og det ble 17. september. Da dro en gjeng medlemmer, ca. 30 stk., på dagstur til "Solsteinsenteret" i Bamble. Ikke så langt riktignok men vi hadde sommerturen vår med "Fantasy" fra Oslo til Kiel i begynnelsen av juni, så vi måtte ta noe billigere denne gangen. Solsteinsenteret er et stein- og smykkeverksted som eies av Einar Bjordam. Han kan foruten å vite en masse om steiner også synge og spille vakkert. Den sjeldne steinen, Solstein, er funnet på eiendommen hans, så derav navnet. Vi serverte reker med tilbehør, det var solosang og allsang, inføring i steinmysterier og anledning til å kjøpe noe i alt det vakre i butikken om en ville. Det ville de fleste skjønt noe kjøpe-

press var det ikke. Innehaveren vil heller spille og synge enn å selge kan det se ut som. Han har også en diger trekkspillsamling. Men sangen hans til akustisk gitar er noe av det fineste vi vet.

Men i dette året har det vært mer enn Stortingsvalg å forholde seg til. Som kjent er det 60 år siden freden kom til Norge i 1945 etter 2. verdenskrig, og Unions-oppløsningen i 1905 har også vært markert. Som dere sikkert vet har vi her i Grenland hatt noe som kan se ut til å bli en Union-oppløsning (Norske Skog) det også, og alle som bor her har vært engasjert i dette. Hydro markerer sine 100 år på Herøya, Porsgrunn har 200-års byjubileum foruten at Porsgrund har slitt med hjørnesteinsbedriften Porsgrunds Porselænsfabrikk hvor eieren er Atle Brynestad. Det ser litt lysere ut nå for bedriften. Skien har allerede begynt på Ibsenfeiringen skjønt det er først i begynnelsen av 2006 at det er 100 år siden Ibsens død. Dyrskun i Seljord og det årlige Handelsstevnet i Skien bør også nevnes.

Alt det vi her har nevnt har gjort at vi har måttet vente med lagsmøter. De aller fleste av våre medlemmer har hatt saker de har måttet prioritere - deltatt i valgkampen, stått på stands m.v.

Men det har vært liv i laget likevel. Styremedlemmene har hatt telefonkontakt til stadighet, vi har også vært ute med brosjyremateriell, vi har skaffet regionen "NHF Oslofjord Vest" som vi hører inn under, navn og adresser til alle skolene i fylket, og det er ikke så rent få. Før vanskelighetene på Porselænsfabrikken var vi i kontakt med verneombudet der, Jostein het han. Han var svært takknemlig for alle brosjyrene vi ga han, både A.L.F.s egne og heftene fra KReSS på Sunnaas Sykehus. Jostein var satt til å lede granskingen når det gjaldt eventuelle skader på arbeidstakerne forårsaket av kjemikalier.

Valget er over, og så blir det spennende å se hva det vil bety for funksjonshemmede og lokallag/diagnoselag i NHF. Vi får vente og se! Laget vårt har hatt representanter i årsmøter og arrangementer hvor vi har hatt noe å gjøre, og vi har vært på besøk i Vestfold på et møte der. Så langt Telemark. Vi avventer SYNDROM og får vel der høre litt fra dere i andre fylker håper vi.

Hilsen og gode ønsker fra hele styret i A.L.F Telemark til hovedstyre og lokallag.

Følger du med på A.L.Fs nettsider - www.alfnorge.no?

Inger-Lise og Olav Olavsbråten tildelt A.L.F Buskeruds æresdiplom

Teks og foto: Jan Arne Dammen

På foreningens høstseminar fikk ekteparet Inger-Lise og Olav Olavsbråten tildelt foreningens æresdiplom.

De har gjennom en årrekke stilt opp bl.a. har de tilrettelagt medlemsmøter, seminarer og lignende. Tidligere når de bodde i Mjøndalen stilte de kontorlokaler og møterom til disposisjon for foreningen. Også i dag får vi ha styremøter hjemme hos dem i Krokstadelva.

Mange er de kurs og konferanser som har vært arrangert i NHF regi, der de har representert A.L.F. Buskerud. Olav skjøtter kassereroppgavene og Inger-Lise har sekretæroppgavene og regnskaper og protokoller er alltid ryddige og oversiktlige.

De er positive og lette å samarbeide med og vi håper at vi kan benytte deres kunnskaper i mange år framover.

Gratulerer!

Utvalgt samarbeidspartner for A.L.F

ADVOKAT IDAR HEGSETHTRØ
ADVOKAT JOSTEIN REINÅS

**PERSONSKADER • PASIENTSKADER • YRKESSKADER • ERSTATNINGSRETT
FORSIKRINGSOPPGJØR • BILJUSS • ALM.PRAKSIS • FRI RETTSHJELP**

TLF 74 83 43 60

E-post: firmapost@advokat-kontoret.no

Postboks 260

7501 Stjørdal

Lykksalig

Dagen hadde vært travel. En masse ting av praktisk art var unnagjort - ting som absolutt måtte utføres den dagen, kunne ikke utsettes lenger. Siste helt nødvendige post på dagens program var besøk hos frisør Trine. Lettere utmattet synker jeg ned i stolen og lar Trine gjøre hva hun vil med håret mitt ut fra de heller små mulighetene som foreligger. Så tørkeapparat og "Se & Hør" (med prikk over ø-en). Selv om ingen lager forbud i hjemmet vårt som består av 2 voksne mennesker pluss Pus - så er det likevel 3 pålegg gemalen har gitt meg og som det lønner seg å overholde. De lyder som følger: Stekt sild, smultringer eller kulørt presse må ikke forefinnes i huset. Men når nå bladet ligger der hos Trine så måtte jeg ikke være jente om jeg ikke tittet i det. Det var mye om lykke i dag, og definisjonene på det var mange: Lykkelige mennesker var omtalt på hvert eneste blad.

Sven O. var lykkelig gift og lykkelig nyskilt. Noen tok en lykkelig pause i forholdet. Noen var lykkelige med en ny partner etter først å ha hatt en del med prøveskilter. Bilder av lykkelige par nedover kirkegulvet for gud vet hvilken gang.

Ganske mange lykkelige barn hadde noen av parene også, når de slo dine og mine sammen, og bruden hadde tydelig kul på magen på et av bildene så det ble nok flere lykkelige barn ganske snart. Spreke karer var lykkelige over sportsprestasjoner, og hadde sikkert grunn til det, men det var ikke viet så mye plass til det d.v.s. en av dem hadde gravid samboer, og det fikk større omtale for det var mer interessant. Enda en del kjendisdammer med "skandale midtskips" som det het i gamle dager, men det var "før i tida det tante" som jeg av og til hører fra mine tantebarn - egne barn har vi ikke.

Hjemme igjen, trøtt etter dagen, ettermiddagshvil er inntatt og Dagsrevyen har sagt sitt - det var lite om lykke ute i den store verden denne kvelden. Vi brukte av-knappen. Han spurte: "Har du glemte at det er 50 år siden vi møttes akkurat på denne datoen?" Om jeg hadde? Nei da, ville bare lik kvinner flest vite om HAN husket det! Det er innarbeidet at det er HAN som skal huske slikt. Det bør vi kvitte oss med i likestillingens navn. Riktignok var det bare 45 år siden prestehanda var inne i bildet, men vi plusset på litt moms - mest ærlig det. Jeg fortalte om besøket hos Trine og "Se & Hør"

(med prikk over ø-en). Etter en liten pause kom han med et sitat fra Hans Børli:

"Det er med lykke som med ville dyr i skogen, den blir tillitsfull og nærmer seg leirplassen din når du ikke lenger jager etter den."

Vi hadde ikke noe å skåle med, trodde vi, før det fantes en gammel skvett i kjelleren et sted. Hva det var vet jeg ikke og særlig god var ikke smaken heller, men det gjorde ingen ting, for han sa: "Jenta mi!" og det er sterkt her i huset. Glede er et ord jeg heller bruker enn lykke. Men vi har hatt lykkelige øyeblikk også, det er gjerne snakk om øyeblikk som en alltid husker - små, glitrende perler - ofte i forbindelse med naturopplevelser. Et slikt øyeblikk husker jeg da vi som hageeiere i begynnelsen av ekteskapet stod ute i hagen og delte 3 kirsebær som var kommet på treet vi plantet fjoråret. Den rare nærheten ved slike ting er ikke så lett å dele med andre, men jeg tror alle kjenner seg igjen på en eller annen måte. Det er morgen nå, klokken er 07.00 - og "om lidt er kaffen klar".

Betraktning av Else

Betydningen av tidlig melding av yrkesskader/-sykdommer

Et tilbakevendende problem i yrkesskade og yrkessykdomssaker er at de skadelidte melder sine saker for sent. Det kan være for sen melding til trygdekontoret, arbeidsgiver eller forsikringselskapene. I mange tilfeller utsetter også de skadelidte konsultasjonene hos legen og på sykehuset til det har gått for lang tid. Dette kan føre til at man mister muligheten til behandling og taper retten til trygdeytelser og erstatning. Jeg vil i denne artikkelen se spesielt på den siste "faren", nemlig betydningen av tidlig melding av en yrkesskade/-sykdom i forhold til forsikringsaken.

Utgangspunktet i yrkesskadeforsikringsloven (YFL) § 15 er at krav mot forsikringselskapene foreldes 3 år etter at arbeidstakeren fikk eller burde skaffet seg kunnskap om de forhold som begrunner kravet. Dette betyr at foreldelsesfristen begynner å løpe når den skadelidte blir klar over skaden/sykdommen og at denne kan gi rett til erstatning under yrkesskadeforsikring.

For yrkesskader er vissheten om skaden sjelden et problem. Blir man skadet i en arbeidsulykke, vil man som oftest være klar over at man er påført en skade. Verre er det i tilfeller med yrkessykdommer, hvor plagene kan være diffuse og årsakene kan være flere. Her vil det ofte være vanskeligere å vite med tilstrekkelig sikkerhet at man er påført en sykdom. Samtidig vil det være vanskeligere å fastslå når den skadelidte fikk kunnskap om skaden.

Hva som konkret ligger i begrepet "nødvendig kunnskap" om skaden/sykdommen, kan ikke defineres generelt, men er avhengig av faktum i hvert enkelt tilfelle. I teorien og rettspraksis er det imidlertid gitt noen føringer av generell art. Disse føringene sier at utgangspunktet vil være at når man har den kunnskap som er nødvendig for å anlegge søksmål for å avbryte foreldelsen, har man oppfylt kravet om "nødvendig kunnskap".

Begrepet "nødvendig kunnskap" innebærer ikke at den skadelidte må være helt sikker på sin yrkessykdom, i form av en sikker årsak og diagnose. På den annen side vil heller ikke den minste mistanke være nok til at fristen starter å løpe.

Det er viktig å understreke at foreldelsesfristen også begynner å løpe hvis man "burde" ha skaffet seg nødvendig kunnskap. Dette rammer tilfeller hvor den skadelidte er passiv og ikke foretar de undersøkelser som kan forventes. Den som har mistanke om at man er påført en yrkessykdom, kan dermed ikke utsette foreldelsen ved ikke å konsultere lege og dermed lukke øynene for realitetene.

Vår erfaring tilsier at de skadelidte jevnt over melder sine forsikringsaker for sent. I svært mange tilfeller kommer de alt for sent, slik at saksbehandlingen for advokaten ene og alene blir en kamp mot foreldelsesinnsigelser. Årsaken til at sakene meldes for sent, er ofte at man er usikker på

den endelige diagnosen og venter på utredninger som kan ta mange år. Andre grunner kan være at de skadelidte forventer at sykdommen skal tilheles av seg selv og at den således ikke får varige helsemessige eller økonomiske konsekvenser. Det har også vært tilfeller hvor sykdommen alene har kostet så mye krefter, at den skadelidte ikke har hatt overskudd til å gjennomgå de nødvendige utredningene.

Konsekvensen av at skadene/sykdommene ikke blir meldt tidstnok, er for det første at den skadelidte mister tidlig oppfølging og behandling. Dette kan dreie seg om behandling som ytes av det offentlige, men også oppfølging fra det medisinske apparatet som forsikringselskapene råder over.

Fra et erstatningssynspunkt er imidlertid den alvorligste konsekvensen at man mister retten til erstatning. Det vil si at erstatning som skulle ha kompensert for inntektsbortfall og utgifter ikke blir utbetalt på grunn av foreldelse.

Anbefalingen som gis er derfor at den skadelidte øyeblikkelig må melde fra om en yrkesskade/yrkessykdom. For rene skader, bør dette gjøres selv om man forventer at skaden vil bli tilhelet uten særlig omfattende behandling. På den måten garderer man seg mot en uventet utvikling, så vel som mot tilfeller hvor senskader oppstår.

I yrkessykdomssaker bør man melde fra om skaden så snart man får mistanke om at man er

blitt påført en sykdom. Mistanken behøver ikke være særlig stor før man handler. Dette bør senest skje når legen første gang nevner at en yrkessykdom kan være årsaken til bestemte symptomer. Det er imidlertid viktig å understreke at foreldelsesfristen kan begynne å løpe før man har konsultert en lege og at det derfor er viktig å fremheve at dette bør være siste tenkelige meldetidspunkt.

Når krav etter en skade eller sykdom meldes, avbrytes foreldelsesfristen. I yrkesskade/-sykdomssaker er det da forsikringsselskapet som må handle hvis de vil påberope at et krav er foreldet. Dette følger av YFL § 15, 3. ledd, som pålegger forsikringsselskapene å varsle skriftlig med en 6 måneders frist til å avbryte foreldelsen, hvis de vil påberope at et meldt krav kan bli foreldet.

*Advokat Hasse Benberg
Advokatfirmaet Nidaros DA*

Advokatene

**PER BJØRGE og
OLE H. BENDIKSEN**

ERSTATNINGSRETT

- PERSONSKADE
- YRKESKADE
- NAKKESLENGSKADE
- PASIENTSKADE
- LØSEMIDDELSKADE
- TRAFIKKSKADE
- YRKESYKDOM
- ALMINNELIG PRAKSIS

Advokatfirmaet

BJØRGE og SKAARAAS AS

Torvet 4, Postboks 444, 1703 Sarpsborg

Tlf: 69 16 23 23 Faks: 69 16 23 20 Mob: 907 54 920

E-post: adv@bjoerge-skaaraas.no

Utvalgt samarbeidspartner for A.L.F

ADVOKATFIRMAET

JUDICIUM DA

LEON LARSEN • NILS E. TANGEDAL • GUNNAR NÆSS
KJELL RUTLEDAL • HELGE POSNER • LASSE SOLBERG

MEDLEMMER AV DEN NORSKE ADVOKATFORENING

Vårt firma har mange års erfaring med personskadesaker, yrkesskader og yrkessykdommer/miljøskader.

Vi står til tjeneste og gir en første gangs konsultasjon gratis.

Ring og spør etter Helge Posner, Leon Larsen eller Gunnar Næss.

Strandgaten 1, Postboks 764 Sentrum
5807 BERGEN

E-post: advokat@judicium.no

Tlf. 55 31 89 10

Faks 55 23 45 35

Likemannsarbeid

Likemannsarbeid drives jo på ulike nivå hele tiden, men dette er tilbud til nye og gamle medlemmer satt i et visst system. Dette systemet legges ulikt opp i de forskjellige foreningene, og hvordan dere har tenkt å bruke midlene, må komme frem i søknaden.

Sommer, sol og blå himmel, det er sommer det! Nå er det slutt på den slags, nå er det høst og da er det tid til å ta fatt på nytt, og de fleste foreningene har kanskje kommet i gang.

Dette er kanskje å foregripe begivenhetene, for egentlig har sola skint i dag, himmelen har vært blå, men høstmørket sniker seg raskt på oss. Husk fjernlyset når dere er der ute på veien! Personlig må jeg bruke bruksanvisning for å finne ut hvordan den hersens bryteren virker. Hver høst, ja, ja. Det er ikke så greit, og noen lærer altså tregt.

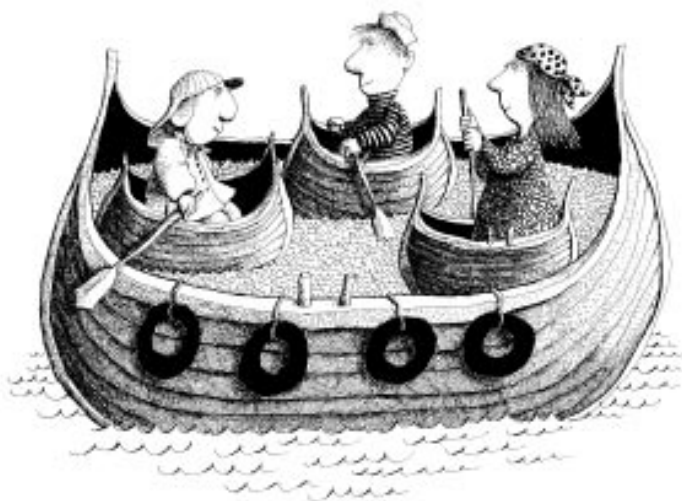
Tunge stunder

Kjemp mot dagens tunge stunder: Finn frem til friheten og glede i norsk natur. Fjell og hav og himmel. Bare strender: Måker og skrik: Blåser i bølgene blå.

Et lite fiskenapp beit det opp i garnet: Fiskehavet er et under i det blå hav.

Nå finnes det bare blå strender igjen:

Hilsen Gullveig

Når man snakker om likemannsarbeid, er det spesielt et navn som popper opp, -Emil Wærnes. Han er vår likemannsansvarlige her i Trondheim og har funnet sin måte å organisere arbeidet på. Den virker fint her, og i få ord går det ut på å ringe rundt til nye og halv-nye medlemmer og invitere til møte. På møtet holder han en kort innledning, og så deler vi oss i 2 grupper. En for pårørende og en for skadde. Etter rimelig tid møtes vi igjen, oppsummerer og går hjem.

Det hadde vært ønskelig å få noen ord om hvordan likemannsarbeidet praktisk drives rundt om, så

bare ta pennen fatt, i denne spalten er det romslig.

Jeg vet det er mye kreativitet ute og går, og folk er flinke til å få pengene til å strekke til.

Hilsen Grete Lian

Tegn abonnement på SYNDROM

Tidskrift for Arbeidsmiljøskaddes Landsforening (A.L.F)

Navn _____

Adresse _____

Postnr/-sted _____

Tre utgaver i året. Abonnementspris kr 100,- pr. år.
Sendes A.L.F, Postboks 9217 Grønland, 0134 Oslo

MILJØSYSTEMET

ASPOAS

Norsk revolusjonerende beskyttelsessystem for sikker oppbevaring av løsemidler og brannfarlige væsker og gasser - konstruert for vern av mennesker. 1300 nordmenn i næringslivet/industrien dør hvert år av løsemiddelskader, samt 100 personer får varige hjerneskader. Aspoas er HMS-beskyttelsen.

Løsemidlene angriper vitale organer og kan i verste fall medføre døden.	Over 100 moderne bedriftsledere har anskaffet verdens mest effektive beskyttelse mot løsemiddelskader for sine ansatte.	Løsemiddelskader kan ikke helbredes - bare unngås.
Gir sikkerhet for medarbeidernes helse.	ASPOAS-systemet Ingen foran - ingen ved siden.	Man unngår slike skader ved Aspoas-systemet i drift.

Grunner for bedriftsledere til å anskaffe systemet:

Brannsikring - eksplosjonsvern - gass og giftfjerning - ventilasjonstilskudd - lekkasjesikkert - innbruddsikker - automatisert - framtidsrettet HMS-system som er forut for sin tid - mindre sykdomsfravær gir god bedriftsøkonomi - beskytter ansattes helsetilstand vedvarende. Anbefalt av HMS-organisasjoner - PR-verdi for bedrifter utad. Hindrer krav fra miljøskadde. Hindrer bøter og krav fra Arbeidstilsynet. Ingen klager fra personell og verneombud. Sikkerhet for medarbeidernes liv. Hindrer brannskader. Dekker de skjerpede HMS-forskiftene. Digital styring. Kan tilkobles SD-anlegg og alarmer. 4 komplette anlegg er montert i Norges høyest graderte fjellanlegg i Forsvaret. Systemet var helt suverent på alle HMS-områder innen dette fagfelt. ASPOAS leveres i størrelser og formasjoner etter behov og kan erstatte bygging av kostbare spesialrom. Systemet kan spesialbestilles til å ivareta oppbevaring av 1 til 6 stk 200 l fat med løsemidler, brannfarlige væsker og stoffer. Over hundre systemer solgt i Norge med ypperlige referanser.

Anbefalt av EUROPEAN SAFETY FEDERATION med 14 medlemsland. Testet av Arbeidstilsynet med topp resultat - anbefalt av branninspektører - bedriftseiere - verkstedsledere - verneledere - sp.rådgiver, siv.ing. G. Flatheim. Mange spesialister mener ASPOAS systemet er verdens sikreste på sitt område.

Produsent: A/S REGULATOR, Postboks 80, 5863 Bergen

Telefon 55 22 82 02 • Faks 55 22 98 40

Internett: www.regulator.as • E-post: regulator@regulator.as

Patenter: Norge nr 178391 • EU nr 0792115 • USA nr 5.779.537

ARBEIDSMILJØSKADDES LANDSFORENING

Hvem er vi, hva gjør vi, hva vil vi ?

Arbeidsmiljøskaddes Landsforening (A.L.F) er en parti-politisk og religiøst uavhengig interesseorganisasjon for personer med sykdommer eller skader som har eller kan mistenkes å ha sammenheng med arbeidsmiljøforhold. Initiativet til foreningen ble tatt og styres av arbeidsmiljøskadde selv.

A.L.F skal fremstå som et ressursorgan i arbeidet med å forebygge og informere om løsemiddel- og andre arbeidsmiljøskader relatert til omgang med helseskadelige stoffer, og å gi opplysninger til de som vil vite mer om disse problemene.

A.L.F har likemannstilbud i alle lokallag. Likemannsarbeid går ut på at personer innen A.L.F, gjennom private samtaler, deler erfaringer med andre som har liten eller ingen kjennskap til problematikken rundt skader eller sykdommer ervervet i forbindelse med utøvelse av sitt yrke. Dette er en viktig del av arbeidet A.L.F gjør.

A.L.F søker alltid å ha et tett samarbeid med de offentlige myndigheter, fagforeninger, bedriftshelsetjenester, arbeidsgivere og verneombud.

A.L.F er tilsluttet Norges Handikapforbund og vi kan tilby de samme medlemsfordeler som andre NHF-medlemmer får.

A.L.F er landsomfattende med lokallag/kontakter i alle fylker.

A.L.F utgir et eget medlemsblad, «Syndrom». Bladet utgis 4 ganger per år og presenterer aktuelt stoff, nytt fra lokallagene og annen viktig informasjon.

A.L.F har et eget fagråd sammensatt av eksperter innenfor jus, psykologi, yrkeshygiene, arbeidsmedisin, trygdekompetanse og sosialt arbeid.

A.L.F skal foruten det å ivareta interessene til de med ervervete sykdommer og skader grunnet arbeidsmiljøet, også ivareta interessene til de pårørende.

A.L.F skal ivareta interessene til de som kan være utsatt for å bli påført sykdommer eller varige skader under utøvelse av sine yrker.

A.L.F skal arbeide for å bedre forholdene i forbindelse med diagnostiseringen av sykdommer og skader grunnet arbeidsmiljøet.

A.L.F skal drive informasjonsarbeid om skadevirkninger og konsekvenser, og hva en bør ta hensyn til for å unngå skader, for eksempel bruk av nødvendig og hensiktsmessig verneutstyr.

A.L.F skal arbeide for å opprette rehabiliteringstilbud for arbeidsmiljøskadde i Norge.

A.L.F skal markere foreningen i sammenhenger der risikoen for skader er stor.

Vårt arbeid bygger på at alle mennesker har samme grunnleggende behov og at alle mennesker er likeverdige. På bakgrunn av dette aksepterer vi ikke at sykdom eller skader skal resultere i økonomiske eller sosiale ulikheter.

Vi vil, bl.a. gjennom samtaler med pårørende, øke kunnskapen og forståelsen for de arbeidsmiljøskaddes problemer med å mestre hverdagen sosialt.

Vi vil gjennom vårt informasjonsarbeid og ved hjelp av våre erfaringer og kunnskaper øke motivasjonen hos yrkesutøvere og bedriftsledere til å arbeide aktivt for å bedre helse, miljø og sikkerhetsarbeidet i bedrifter hvor dette er nødvendig. Vi vil arrangere kurs og seminarer hvor helsepersonell, bedriftsledere, vernepersonell og yrkesutøvere kan delta.

JA, jeg ønsker å melde meg inn i Arbeidsmiljøskaddes Landsforening

Navn _____

Adresse _____

Postnr _____ Sted _____

Epostadr _____

- Løsemiddel-/kjemisk/annen arbeidsmiljøskade
 Husstandsmedlem/pårørende
 Interessemedlem
 Ønsker opplysninger om kollektivt medlemskap

Sendes
i frankert
konvolutt.

**Arbeidsmiljøskaddes
Landsforening
Postboks 9217 Grønland
0134 OSLO**

Hva er løsemidler?

Løsemidler er væsker som løser opp faste stoffer. Løsemidlene vil under bruk gå over i damp eller gassform og trekkes ned i lungene via åndedrettet og føres videre ut i kroppen via blodbanen. Mange løsemidler har evnen til å trenge gjennom huden og føres videre rundt i kroppen. På grunn av halveringstiden blir organiske løsemidler lagret i kroppens fettvev og kan forvolde skade i hjerne og nervecellene. På grunn av sine kjemiske egenskaper kan de over tid skade sentralnervesystemet. De kan også skade slimhinner og indre organer som lever og nyrer.

Hva er Isocyanater?

Isocyanater er ikke et løsemiddel, men et kjemisk stoff som finnes i en hel rekke produkter som benyttes bl.a. i bil, møbel og bygningsbransjen. De som arbeider i bilbransjen, f. eks. med oppretting, billakkering og bilglass, kommer i kontakt med isocyanater gjennom kjemikalier, lim og lakkprodukter. Dessuten vet man at isocyanater frigjøres ved oppvarming. Dette er spesielt aktuelt ved sveising og annet mekanisk arbeid som utvikler varme og som foretas på lakkerte og andre behandlede flater. Det har lenge vært kjent at kontakt med isocyanater kan medføre akutte og kroniske helseskader, som for eksempel lunge- og hudsykdommer. Nyere forskning har vist at dette problemet sannsynligvis er mye mer omfattende enn man tidligere har trodd.

Hva er MCS? (Multi kjemisk overfølsomhet)

Mange yrkesaktive, som har fått ødelagt helsa på grunn av skadelig kjemisk påvirkning, har i tillegg utviklet MCS. Tilstanden kjennetegnes ved at de som rammes reagerer med sykdomssymptomer på kjemiske stoffer, selv i meget lave konsentrasjoner. Tilstanden opptrer relativt ofte sammen med andre helseskader, som for eksempel løsemiddelskader, astma og skader på slimhinner.

De som blir syke får symptomer fra flere organsystemer, oftest fra sentralnervesystemet og luftveiene. En del personer får i tillegg psykiske problemer, som kan skyldes virkninger av det kjemiske stoffet i seg selv, eller belastninger som følge av sykdommen.

Pårørende

Når en person blir utsatt for en skade relatert til bruk av helseskadelige stoffer, får dette store konsekvenser for familien. Det vil igjen gi seg utslag i den skaddes situasjon og kan i mange tilfeller medføre til psykiske belastninger for alle, i tillegg til sykdommen. Det er derfor viktig at de pårørende, sammen med den skadde, blir informert om hva en løsemiddelskade eller annen kjemisk helseskade innebærer, hvorfor den skadde har endret personlighet og hvordan en best skal takle en vanskelig familiær situasjon.

Mangel på slik kunnskap hos de pårørende skaper ofte unødige konflikter. Arbeidsmiljøskaddes Landsforening har som et av de viktigste formålene å tilrettelegge for en større forståelse og kunnskap omkring denne problematikken.

Vansker med å mestre aggressivitet er et sosialt handikap. For å skjule sine problemer med det er det vanlig at den skadde isolerer seg, og ofte er det ektefellen som må representere familien utad.

Med andre ord får den skadde ofte stadig færre kontakter med andre, og blir mer og mer avhengig av sin ektefelle og øvrige familie.

Løsemiddel- og andre kjemiske helseskader kan i mange tilfeller ikke helbredes, men man kan lære seg å leve med dem.

MEDLEMSFORDELER

Som hovedmedlem i Arbeidsmiljøskaddes Landsforening (A.L.F) er du i tillegg fullverdig medlem i Norges Handikapforbund. Du får en rekke gode, nyttige og varierte medlemstilbud både igjennom A.L.F og NHF. Medlemskontigenten må være betalt for å kunne benytte seg av medlemsfordelene.

Råd og veiledningstjeneste.
Rettighetsinformasjon.

Rabattordninger på: Bensin, hotell-
opphold, feriereiser og bilutleie.

Bli medlem nå!

Gunstige forsikringsordninger.
Medlemskap i NAF til redusert pris.

NHF's feriehytte m/anneks kan
leies til svært gunstige priser.

Medlemskontigent per 1.1.2003

Kr 270,- for hovedmedlemmer/interessemedlemmer

Kr 135,- for husstandsmedlemmer

A.L.Fs lokallag og kontaktpersoner

Akershus lag av A.L.F

Leder Tom Vernang
Steinsleppen 9, 1405 Langhus
Telefon 64 87 37 46
E-post: t-egil-v@online.no
Lagets adresse:
Holteveien 5, 1400 Ski
Lagets telefon 90 21 43 51

Aust-Agder lag av A.L.F

Leder Jens Olav Solli
Gml. Sandvigsvei 21
4816 Kolbjørnsvik
Telefon: 37 01 11 25
Mobil: 90 60 12 33
Lagets adresse:
Myratunet Bo & omsorgssenter
4849 Arendal

Buskerud lag av A.L.F

Leder Jan Arne Dammen
Revefaret 47, 3033 Drammen
Telefon: 32 88 55 07
Mobil: 90 59 31 53
E-post: arnedam@online.no

Finnmark lag av A.L.F

Leder Bjørn-Erik Reiersen
Marienlund 21 B, 9511 Alta
Mobil: 91 55 76 00
E-post: reiersen@hoved.net

Hedmark

Norges Handikapforbund
Postboks 9217 Grønland
0134 Oslo
E-post: helseskader@nhf.no

Hordaland

Norges Handikapforbund
Postboks 9217 Grønland
0134 Oslo
E-post: helseskader@nhf.no

Møre og Romsdal lag av A.L.F

Leder Frode Steen Gunstensen
Moen, 6440 Elnesvågen
Telefon: 71 26 50 82
Mobil: 99 74 66 72
E-post: frode@alfnorge.no

Nordland

Norges Handikapforbund
Sjøgata 15, 8006 Bodø
Telefon: 75 69 12 00
E-post: helseskader@nhf.no

Nord-Trøndelag lag av A.L.F

Leder Bjørg Ø. Mostad
Myraveien 6, 7710 Sparbu
Telefon: 74 14 35 11

Oppland lag av A.L.F

Leder Jan Bakken
Åveitbakken 1 A, 2609 Lillehammer
Telefon: 61 25 48 75
Mobil: 92 03 41 53
E-post: ja-torb@online.no

Oslo lag av A.L.F

Kontaktperson: Odd Pram
Hammerstads g 23 C, 0363 Oslo
Telefon: 22 69 18 68
Mobil: 91 38 82 13
E-post: opram@c2i.net

Rogaland lag av A.L.F

Norges Handikapforbund
Postboks 9217 Grønland
0134 Oslo
E-post: helseskader@nhf.no

Sogn og Fjordane

Kontaktperson: Kjell Horn
6770 Nordfjordeid
Telefon: 57 86 00 24
Mobil: 48 10 00 34
E-post: helseskader@nhf.no

Sør-Trøndelag lag av A.L.F

Leder Grethe Lian
Ilsvikveien 21 B, 7018 TRONDHEIM
Telefon: 73 52 90 58
Mobil: 40 47 28 02
E-post: grlian@online.no

Telemark lag av A.L.F

Leder John André
Porsgrunnsvegen 19 A, 3730 Skien
Telefon: 35 52 12 83
E-post: e-andren@online.no

Troms lag av A.L.F

Leder Leif G. Morland
Venusveien 40, 9024 Tomasjord
Telefon: 77 63 95 96
Mobil: 90 74 95 99
E-post: leifgm@online.no
Internett: <http://home.no.net/alftroms>

Vest-Agder lag av A.L.F

Leder Lars Kristian Hille
Postboks 168, 4502 Mandal
Telefon: 38 26 11 65
Mobil: 91 30 88 73
E-post: kr-hil@frisurf.no

Vestfold lag av A.L.F

Norges Handikapforbund
Postboks 9217 Grønland
0134 Oslo
E-post: helseskader@nhf.no

Østfold lag av A.L.F

Norges Handikapforbund
Postboks 9217 Grønland
0134 Oslo
E-post: helseskader@nhf.no